



Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Studies

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Zdravotně sociální fakulta

Katedra sociální práce

Bakalářská práce

Zadluženost seniorů jako sociální problém

Vypracovala: Pavla Nešpůrková

Vedoucí práce: Ing. Jan Molek, CSc.

České Budějovice 2015

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou zadluženosti seniorů, dopady zadluženosti na běžný život seniorů. Pro svou bakalářskou práci jsem zvolila dvě výzkumné otázky, a to:

1. Do problémů se zadlužením se dostávají častěji lidé s nižším vzděláním?
2. Nejčastějším důvodem zadlužování seniorů jsou potřeby rodinných příslušníků?

Teoretická část práce popisuje současný stav, vysvětluje různé pojmy z oblasti finanční gramotnosti, které souvisejí se zadlužováním či předlužením. Věnuje se příčinám, důsledkům a možným způsobům řešení problémů s dluhy. Cílem práce je upozornit na problém zadlužení seniorů v České republice, který může mít vážné sociální důsledky.

Pro empirickou část byla zvolena metoda sekundární analýzy dat, metoda kvalitativního výzkumu a polostrukturovaného rozhovoru náhodného vzorku respondentů z okresu České Budějovice. Rozhovory probíhaly v jedné z renomovaných bank, patřící do tzv. „velké trojky“, při poskytování úvěrových produktů.

Z výsledků praktického výzkumu vyplynulo, že do problémů se zadlužením se nedostávají častěji klienti s nižším vzděláním a že nejčastějším důvodem zadlužování jsou právě potřeby rodinných příslušníků seniorů.

Předpokládaným přínosem pro praxi je hledání příčin a rizik vzniku zadluženosti seniorů a především předcházení vzniku zadlužení.

Klíčová slova:

Zadlužení, spotřebitelský úvěr, exekuce, insolvence

ABSTRACT

This thesis study the problematicsofsenior`s indebtbness and/or the impact of indebtbness on the daily life of the senior`s. During this study, two aspect were investigated, i.e.:

1. The debt problem is more influenced by the level of education?
2. Tthe most common mason for senior`s indebtbness are borrowing needs of the family members?

The theoretical part describes current situation, the different concepts of the financial literacy connected with indebtbness and over-indebtbness are prescribed. Also, thecauses, consequences and possible solutions of the problems connected with debts are discussed. The aim of this work is to point out the problems connected with the senior`s indebtbness in Czech Republic.

For the empirical part, (i) method of secondary data analysis, (ii) method of qualitative research (iii) and semi-structured interview of the random sample of respondents, were selected. The results schowed that the educational level is not the main atribute of the indebtbness problematic, while the lover education is not connected with tendency to ask more debts.

Also, it was proven that the most common reasons for senior`s indebtbness are borrowing needs of the family members. The impact of this study is to search for the causes and the risks and subsequently, to prevent the negative outcome of the senior`s debts..

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to - v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou- elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb., zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 10.8.2015

.....

Pavla Nešpůrková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Ing. Janu Molkovi, CSc. za připomínky a cenné rady při vedení mé práce. Další poděkování patří mé kolegyni ze zaměstnání Martině Ivanové za pomoc při sběru dat. Další poděkování patří Mgr. Ivetě Šimůnkové za pomoc při výběru tématu bakalářské práce a konzultacím.

Obsah

Úvod	8
1 Současný stav	10
1.1 Spotřebitelské úvěry	10
1.1.1 Právní úprava spotřebitelských úvěrů	11
1.1.2 Zákon č. 145/2010 Sb. O spotřebitelském úvěru	11
1.1.3 Roční procentní sazba nákladů a úroková sazba	12
1.1.4 Úroková sazba	12
1.2 Druhy spotřebitelských úvěrů	12
1.2.1 Zodpovědnost při podpisu smlouvy o úvěru a finanční rozpočet	13
1.2.2 Registry dlužníků	13
1.2.3 Prevence předlužení	15
1.3 Vymezení pojmů	15
1.3.1 Zadluženost	15
1.3.2 Dluhová spirála	16
1.3.3 Předlužení	16
1.3.4 Sociální vyloučení	17
1.3.5 Trvale udržitelný dluh	17
1.3.6 Exekuce	18
1.3.7 Insolvence	18
1.3.8 Oddlužení	18
1.3.9 Senior	19
1.3.10 Sociální stav	20
1.3.11 Konsolidace (sloučení úvěrů)	20
1.3.12 Restrukturalizace	20
1.3.13 Exekuce	21
1.3.14 Insolvence	22

1.3.15 Sociální důsledky	23
2 Cíl práce a výzkumné otázky	27
2.1 Cíl práce	27
2.2 Výzkumné otázky	27
3 Použitá metodika	27
3.1 Charakteristika použité metody	28
3.1.1 Analýza dokumentů	28
3.1.2 Kvalitativní výzkum	28
3.1.3 Polostrukturovaný rozhovor	29
3.2 Hypotéza č. 1 – Do problémů se zadlužením se dostávají častěji lidé s nižším vzděláním?	29
3.3 Hypotéza č. 2 – Nejčastějším důvodem zadlužování seniorů jsou potřeby rodinných příslušníků?	29
4 Výsledky výzkumu	30
4.1 Tabulka č. 1 – Výsledky výzkumu v souhrnu	30
4.2 Graf č. 1 – Výsledky výzkumu v souhrnu	33
4.3 Tabulka č. 2 – Detailní rozbor výzkumu – ženy podle vzdělání	35
4.4 Graf č. 2 – Detailní rozbor výzkumu – ženy podle vzdělání	36
4.5 Tabulka č. 3 – Detailní rozbor výzkumu – ženy podle důvodů	38
4.6 Graf č. 3 – Detailní rozbor výzkumu – ženy podle důvodů	39
4.7 Tabulka č. 4 – Detailní rozbor – muži podle vzdělání	40
4.8 – Graf č. 4 – Detailní rozbor – muži podle vzdělání	40
5 Diskuse	44
6 Závěr	53
7 Seznam použitých zdrojů	56

UVOD

Zadlužení jednotlivců, rodin i celých států. To jsou témata, která se nyní stále častěji objevují všude v médiích. Vlivem závažných následků mnohdy i nezvládnuté zadluženosti nejen jednotlivců společnost zjišťuje, že zadlužování není tou správnou cestou k řešení problémů či k uspokojování svých potřeb. Je zarážející, že k zájmu o tuto velmi důležitou problematiku dochází až v době, kdy jsou tímto problémem negativně zasaženy mnohé lidské osudy.

I já musím přiznat, že dokud jsem nezačala pracovat na pozici poradce jedné bankovní společnosti, o fenomén dluhů, ať již hotovostních úvěrů či spotřebitelských úvěrů, jsem se příliš nezajímala. Až z pohledu své pozice se se zadlužováním setkávám každým dnem, v neposlední řadě se zadlužováním seniorů. Často bývá na vině zdravotní stav, ztráta zaměstnání či rodinné problémy. Úvěrové společnosti mají možnost předat pohledávku v případě jejího nesplácení k vymáhání. Procesem vymáhání pohledávky dojde k jejímu navýšení, a to několikanásobně. Tímto vznikne velké finanční zatížení klienta, který je posléze povinen uhradit pohledávku na základě pravomocného rozhodnutí soudu či rozhodčí společnosti. Pokud není tato ve stanovené lhůtě uhrazena, je následně vymáhána v exekučním řízení. To je konečná fáze, díky které se lidé dostávají do tíživé finanční situace. Zpravidla jim poté bývají zablokovány finanční účty i majetek. Pro splacení jednoho dluhu bývají vytvářeny dluhy nové, vzniká tím nekonečný koloběh.

Cílem bakalářské práce bylo zmapování základních příčin zadlužení nynějších seniorů, zjištění, jaká je motivace seniorů k využívání spotřebitelských úvěrů, zda využití úvěru předchází finanční rozvaha schopnosti jej splácet.

Pravdou je, že se zvyšující se nezaměstnaností je obtížné naspořit si prostředky na své potřeby a hotovostní či spotřebitelský úvěr je tak nejsnazší možností získat tyto prostředky okamžitě a splácet je po nízkých částkách. I když v dnešní době se nezaměstnanost snižuje, naspořit finanční prostředky je stále pro většinu seniorů velmi obtížné. Bohužel díky nepředvídatelným sociálním událostem (invalidita, smrt člena rodiny, ztráta zaměstnání apod.) nemusí být vždy schopni tento závazek splnit.

Navíc podmínky čerpání úvěru bývají často pro klienta velmi nepřehledné a vytvářejí tak velmi vysoké riziko, které je přivádí do dluhových pastí.

Zadluženost se ve veliké míře týká i seniorů, kteří jsou snadnou obětí obchodníků. Předlužení neúměrně zatěžuje rodiny a vede až k jejich rozpadu. Ráda bych, aby má práce přispěla k většímu náhledu do této problematiky.

1 Současný stav

1.1 Spotřebitelské úvěry

Úvěry jsou v současné době pro mnohé lidi jediným východiskem, jak dosáhnout na své potřeby. Stávají se většinou rychlou možností, jak získat to, co člověk potřebuje bez dlouhého šetření. Málokdo z nich si však uvědomí, že pořízená věc se může velmi prodražit. Ze spotřebitelských úvěrů se stal světový byznys. Lidé jsou ze všech stran „bombardováni“ různými reklamami na „velmi výhodné půjčky“, které lze sjednat pohodlně bez zbytečné administrativy, dokonce i po telefonu. Půjčky jsou prezentovány jako chytré a bezstarostné řešení problémů.

Jak uvádí Syrový a Novotný, *„hlavní výhodou spotřebitelských úvěrů je jejich účelovost. Nevyužíváme je na financování nemovitostí, ale například na vybavení bytu. Tyto úvěry jsou drahé, proto je dobré je hradit co nejrychleji. Jejich použití je zátěží pro rodinný rozpočet a znemožňuje čerpání dalších úvěrů.“* (Syrový, Novotný, 2003)

Petrášková a Horváthová se ve své knize ptají: *„Co je to vlastně úvěr? Věřitel (osoba či instituce) poskytne finanční prostředky dlužníkovi (osobě nebo instituci) po určitou dobu za určitou odměnu (úrok). Úvěry můžeme dělit z několika hledisek. Podle účelu, za jakým si úvěr bereme, se dělí úvěry na účelové (např. koupě bytu, sušičky prádla, automobilu, ...) nebo neúčelové (např. půjčka na cokoliv). Z hlediska délky trvání úvěru dělíme úvěry na krátkodobé (do jednoho roku), střednědobé (od jednoho roku do pěti let) a dlouhodobé (nad pět let). Úvěry se také liší tím, pro koho jsou určeny (občané nebo podnikatelé) nebo úrokovou mírou (pevná – po celou dobu splácení je stejná, pohyblivá – během splácení ji můžeme měnit)“.* Úvěry poskytují bankovní sektory (banky, družstevní záložny) nebo nebankovní instituce (např. splátkové společnosti). K některým úvěrům jsou nabízena různá pojištění, která se následně stávají součástí dlužné splátky. Jedná se například o pojištění proti neschopnosti splácet, životní pojištění, pojištění majetku a jiná (odvíjí se od typu úvěru)“ . (Petrášková, Horváthová, 2010)

Z výzkumu studentky Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, oboru sociální práce ve veřejné správě, vyplývá, že lidé si berou úvěry většinou na věci méně potřebné, že finanční plány si dopředu nevytvářejí, ba o tom dokonce ani nikdy nepřemýšleli. Nutno ještě dodat, že finanční zatížení se rovněž negativně odráží také na životě rodiny. (Kokešová, 2013)

1.1.1 Právní úprava spotřebitelských úvěrů

Úpravu smluvních vztahů upravuje zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, dále pak zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník a zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník. Obchodní zákoník upravuje vztahy mezi podnikateli, definuje postup v rámci obchodně-právního režimu a upravuje mimo jiné i smlouvu o úvěru. Dále upravuje majetkové vztahy a práva na ochranu osob. Vzhledem ke skutečnosti, že při uzavírání závazkových vztahů je spotřebitel považován za slabší smluvní stranu, řídí se uzavírání smluv o spotřebitelském úvěru zákonem č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru. Tento zákon má zaručit průhlednější právní prostředí. (Syravátková, Machalíček, 2008)

Řešení problémů věřitelů a úpadců řeší zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) a také zákon č. 312/2006 Sb., o insolvenčních správcích. (Syravátková, Machalíček, 2008)

Ochrana spotřebitele je upravena zákonem č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů. Stanovuje podmínky podnikání, úkoly veřejné správy a oprávnění spotřebitelů, které jsou významné pro ochranu spotřebitele. (Švestka, 2006)

1.1.2 Zákon č. 145/2010 Sb. O spotřebitelském úvěru

Tento zákon zpracovává příslušné předpisy Evropských společenství a upravuje některá práva a povinnosti související s odloženou platbou, půjčkou, úvěrem nebo jinou obdobnou finanční službou poskytovanou nebo přislíbenou spotřebiteli věřitelem nebo zprostředkovatelem (dále je „spotřebitelský úvěr“).(Zákon č. 145/2010 Sb.)

Vymezení některých pojmů dle zákona č. 145/2010 Sb. O spotřebitelském úvěru § 3 (Zákon č. 145/2010 Sb.):

- spotřebitelem je fyzická osoba, která nejedná v rámci své podnikatelské činnosti nebo v rámci samostatného výkonu svého povolání
- věřitelem je osoba nabízející nebo poskytující spotřebitelský úvěr v rámci své podnikatelské činnosti nebo v rámci samostatného výkonu povolání
- zprostředkovatelem je osoba, která není věřitelem a která v rámci své podnikatelské činnosti nebo v rámci samostatného výkonu svého povolání za odměnu nabízí spotřebiteli možnost uzavřít smlouvu, ve které sjednává spotřebitelský úvěr s věřitelem nebo mu pomáhá tuto smlouvu uzavřít nebo ji jménem věřitele uzavírá. (Zákon č. 145/2010)

1.1.3 Roční procentní sazba nákladů a úroková sazba

Roční procentní sazba nákladů (RPSN) zohledňuje výši jednotlivých částek (splátka, poplatky) a dobu, kdy došlo k platbám těchto částek. Tento ukazatel slouží pro vyjádření nákladovosti úvěru. (Petrášková, Horváthová, 2010)

1.1.4 Úroková sazba

Výpočet roční procentní sazby nákladů stanovuje směrnice evropského parlamentu a rady 2008/48/ES ze dne 23.4.2008 o smlouvách o spotřebitelském úvěru. (Směrnice evropského parlamentu a rady, 2008)

1.2 Druhy spotřebitelských úvěrů

Autoři Syrový a Novotný (2003) rozdělují bankovní a nebankovní spotřebitelské úvěry. Banka po svých klientech vyžaduje předložení dokladu totožnosti a podmínkou jsou potvrzení o příjmu za poslední 3 měsíce (u podnikatelů daňové přiznání). Banky mohou mít u úvěrových produktů stanovené podmínky, jako například zřízení běžného účtu apod. Vyřizování žádosti, pokud se řádně předloží všechny patřičné dokumenty,

trvá v průměru dva až tři dny. (Syrový, Novotný, 2003) Více využívané jsou pro svou menší formálnost spotřebitelské úvěry získané od nebankovních sektorů – jinak také nazývané jako prodej na splátky. *„Výhody tohoto typu úvěru spočívají v možnosti sjednat ho přímo v obchodě, který spolupracuje s některou z úvěrových společností, a v rychlosti jeho vyřízení, zpravidla do jednoho, maximálně dvou dnů. K podání žádosti stačí potvrzení o příjmu (u nižších úvěrů není nutné) a doložení totožnosti. U vyšších úvěrů je třeba navíc předložit například výpis z účtu s určitým zůstatkem“.* (Syrový, Novotný, 2003)

1.2.1 Zodpovědnost při podpisu smlouvy o úvěru a finanční rozpočet

Syrový a Novotný ve své knize uvádějí, že úvěry je třeba splácet. *„Přijetí úvěru je přijetí závazku, že se půjčené peníze vrátí. Proto je potřeba dobře zvážit vlastní finanční možnosti. Svoje budoucí příjmy a výdaje“.* (Syrový, Novotný, 2003) Autoři doporučují, aby si lidé vyzkoušeli spořit měsíčně částku, kterou by měli splácet instituci, k získání přesnější představy, jakým způsobem úvěr zatíží jejich rozpočet. Musíme mít na paměti, že splácení úvěrů je dlouhodobý závazek. (Syrový, Novotný, 2003)

Pokud jsme zatíženi pravidelnými splátkami úvěrových produktů, nesmíme připustit, aby klesly naše příjmy. Následky nesplacení úvěrových produktů mohou být zničující. Člověk, který není zatížen úvěry, se může spolehnout na státní sociální síť. V případě neočekávaných situací, jako je nemoc, nezaměstnanost či invalidita, je zajištěn příjem, který zajistí nejnutnější výdaje na živobytí. Zadlužený člověk sociální síti propadne, protože dávky nejsou dostatečně vysoké, aby jimi uhradil splátky úvěrů. Nikdo však dnes nemůže předpokládat, jak se bude vyvíjet jeho zaměstnání či příjem, nelze ani předvídat, jaké budou v příštích letech životní náklady. (Syrový, Novotný, 2003)

1.2.2 Registry dlužníků

Rejstříky umožňují sledování historie splácení úroků a půjček. Může v nich být uvedena pozitivní či negativní historie. Negativní historie čili nesplacené úvěry jsou

zveřejňovány po dobu pěti let, protože informují další případné věřitele o rizikovosti dlužníka. (Lovrtiš, 2008)

1.2.3 Zadluženost domácností

Ing. Václav Horák, generální ředitel společnosti Cetelem, uvedl, že nejzásadnějšími výdajovými položkami českých domácností jsou bydlení, doprava a potraviny. Čím vyšší jsou některé výdaje domácnosti, tím výrazněji český spotřebitel vnímá jejich vývoj (Cetelem, 2009). Zvyšování zadluženosti obyvatel v ČR bylo podporováno nenasyceností obyvatel po roce 1989. Vzrostla potřeba zvyšování kvality životní úrovně. Česká republika nepatří mezi státy s nejvyšším procentem zadlužení, ale vysoce vzrůstá tempo, jakým se domácnosti zadlužují. V současné době, kdy stoupá nezaměstnanost a rodiny řeší své dluhy dalšími půjčkami, vzrůstá počet insolventních rodin a předlužených osob. Důsledkem ekonomického zhroucení dlužníka může být fakt, že se vyhýbá závazkům, snaží se vykonávat nelegální práci či má sklon k patologickým jevům. Závazky tvoří především hypotéky a spotřebitelské úvěry, ale lidé se zadlužují i u městské policie, zdravotních pojišťoven, dopravních podniků, distributorů energií či telekomunikačních operátorů, neplatí pojistné atd. (Klaban, 2010)

Předlužení často vede k sociální exkluzi rodin a je vnímáno jako rostoucí problém ve většině států Evropské unie. Vede k sociálním a zdravotním problémům a může ohrozit i základní potřeby lidí. Půjčování peněz se stává rizikovým společenským jevem a začíná mít negativní vliv na společnost. (Lovrtiš, 2008)

Palíšková poukazuje na skutečnost, že do dluhové pasti se dostávají v důsledku nesplácením spotřebitelských úvěrů především sociálně slabé domácnosti. Tyto jsou chápány jako domácnosti, které jsou podpůrně, částečně, či zcela odkázány na sociální systém státu. Spotřebitelské úvěry jsou specifické nižší úvěrovou částkou, kratší dobou splatnosti a nižšími nároky na bonitu klienta. Tyto skutečnosti jsou důvodem, proč je přibližně polovina úvěrových produktů poskytována nebankovními institucemi. Většina nesplacených spotřebitelských úvěrů se pohybuje do částky 50 tis. Kč a velkou měrou se tyto pohledávky podílí na počtu nově nařízených exekucí. (Palíšková, 2010)

1.2.4 Prevence předlužení

Reálnou možností prevence proti předlužení může být například zvyšování finanční gramotnosti, a to nejen v rodinách, ale i jako součást školních osnov. Další možností prevence je rozšíření finančního poradenství a vytvoření legislativního systému jednání s dlužníkem, který předchází dluhové pasti a propadu do chudoby (Zdražil, 2010). Další prevencí by mohla být evidence předchozích smluv (databáze sledující finanční historie zákazníků), předcházení podezřelým úvěrovým praktikám, sledování reklam nabízejících úvěr (státními orgány, a to z důvodu, aby spotřebitelé nenabývali dojmu o bezrizikovitosti úvěru), poskytování sociálních úvěrů, mikroúvěrů a dostupných úvěrů. (Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Úvěr a sociální vyloučení ve společnosti blahobytu, 2008)

Neméně důležitý je pak i rozvoj sítě finančního poradenství. Cílem je poskytnutí odborné pomoci ve smyslu poskytnutých rad lidem, jak například hospodařit s rodinným rozpočtem, aby došlo k souladu mezi příjmy a výdaji domácnosti. Vhodný výběr způsobu placení výdajů s důrazem na poskytnutí informací, aby nedošlo k ovlivnění spotřebitele ve prospěch finanční instituce a stanovit model splátek, který je pro daného klienta splnitelný. (Lovritš, 2008)

1.3 Vymezení pojmů

1.3.1 Zadluženost

Zadluženost je pojem charakterizující situaci, kdy jedinec nebo domácnost dluží určitou finanční částku. V současnosti je zadlužení považováno za relativně normální či běžné. V praxi dluhových poraden lze rozlišit *zdravé* a *nezdravé* zadlužení. Zdravé se vyznačuje promyšleností a propočítáním příjmů a výdajů, tak aby domácnost byla schopna dluh splácet. Jedná se především o hypotéku nebo leasing. I v tomto případě však může dojít k nečekané životní situaci, kdy domácnost či jednotlivec nejsou schopni dluh dále splácet. *Nezdravým zadlužením* jsou míněny úvěry, kterými se domácnost

snaží udržet určitý sociální statut, i když na něj svými příjmy reálně nestačí. Častým případem nezdravého zadlužení je také sanování jednoho dluhu jiným dluhem. Tímto způsobem se pak lidé dostávají do tzv. *dluhové spirály*. V této situaci se také používá pojem dluhová past. (Syrovátková, 2008)

1.3.2 Dluhová spirála

„*Dluhová spirála* je stav, kdy neuvážené zadlužování může vést až k neschopnosti splácet své závazky zejména poté, kdy splatnost jednoho závazku je řešena zřízením druhého závazku (úvěru). Okamžitý užitek z rychlé půjčky či spotřebitelského úvěru je sice lákavý, ale z dlouhodobého hlediska je jejich dopad na finanční budoucnost permanentních dlužníků drtivý. Neuvážené zadlužování může vést až k dluhové spirále, přerůst v sérii exekučních řízení nebo dokonce v osobní bankrot“.
(Finanční gramotnost, 2008)

Klienti, kteří jsou zadlužení a ocitnou se v prodlení, se snadno dostanou do registru dlužníků, čímž ztratí možnost získat půjčku nebo úvěr v bankovním sektoru. „*Mnohdy se pak v zoufalství rozhodnou využít nevýhodných půjček od nepříliš solventních subjektů a ocitnou se tak v pasti dluhů*“.(Šebková, 2010)

1.3.3 Předlužení

Zákon tuto situaci definuje jako *předlužení*. O *předlužení* se jedná tehdy, má-li dlužník více věřitelů a zároveň souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku. Rozhodný je poměr veškerých dlužníkových závazků, včetně těch nesplatných, a jeho majetku.(Zákon č. 182/2006 Sb.)

„*Předlužení postihuje převážně sociálně znevýhodněné jedince, či sociálně znevýhodněné skupiny obyvatelstva a je jedním z významných faktorů, který způsobuje jejich sociální vylučování z běžného života majoritní společnosti s následným obtížným začleněním do života této společnosti*“.(Balabán, 2011)

1.3.4 Sociální vyloučení

Sociálním vyloučením se rozumí proces „vylučování jedinců či skupin obyvatelstva ze sociálního, ekonomického a kulturního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu nejen k rozdělovanému bohatství, ale i k dalším zdrojům, které jsou ve společnosti k dispozici.“ K těmto zdrojům patří zaměstnání, vzdělání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana. (Balabán, 2011)

1.3.5 Trvale udržitelný dluh

V této oblasti se využívá i pojem *trvale udržitelný dluh* nebo *trvale udržitelný klient*. Společnosti, které půjčují peníze bez ohledu na výši příjmu či vlastnictví nemovitosti, se u dlužníků snaží závazek udržet trvale. V praxi tento fenomén funguje tak, že sankce a úroky z prodlení jsou v takové výši, že jejich splácení je pro lidi bez příjmu téměř nemožné. Klient se tak stává doživotním dlužníkem. „I malé dlužné částky dokážou produkovat obstojné sankční úroky a náklady na vymáhání dluhu“ (Balabán, 2011). Podstatným a v současnosti jediným relevantním ukazatelem pro odlišení seriózních a ‘lichvářských‘ firem je ukazatel RPSN, který musí být u většiny půjček uveden ve smlouvě a lze podle něj jen velmi hrubě srovnávat. (Člověk v tísni, 2013)

„První skupinu tvoří převážně bankovní subjekty, které půjčují peníze na základě nějakých záruk. U těchto produktů se hodnota RPSN většinou pohybuje mezi 10 – 30 %. Druhou skupinu tvoří firmy, které půjčují většinou bez záruk a hodnota RPSN se zde pohybuje obvykle mezi 150 – 450 %. Třetí skupinu tvoří „soukromníci“ ve skutečnosti se však jedná ve většině případů o lichvu. V těchto případech se hodnota RPSN pohybuje v řádu několika desítek tisíc procent!“. (Člověk v tísni, 2013)

Snadno a rychle dostupné úvěry kvůli tomu mohou být pro lidi s nižší úrovní finanční gramotnosti velmi nebezpečné. Společnosti, které se takovými úvěry zabývají, nechtějí po klientovi žádný doklad o příjmu ani ručení. Dokonce si může sám nastavit splátkový kalendář a pro splátky k němu pravidelně jezdí obchodní zástupce firmy. Měsíční či týdenní splátka se zdá být nízká, proto si velká část lidí neuvědomí, kolik peněz zaplatí úvěrové společnosti navíc. „Čím nižší je částka půjčky a zároveň výše

týdenní splátky, tedy delší splatnost, tím vyšší je roční úroková sazba nákladů“. (Balabán, 2011) Klient pak zaplatí i několikanásobně více, než kolik si půjčil.

1.3.6 Exekuce

Pokud dlužník nesplácí své závazky, je od něj částka vymožena prostřednictvím *exekuce*. Dle zákona je exekuce vykonávací řízení z exekučního titulu, kterým může být „pravomocné rozhodnutí soudu, rozhodčí nález, notářský nebo exekutorský zápis. Samotná *exekuce* spočívá ve vymožení peněžité částky od *povinného* tj. dlužníka pro *oprávněného* tj. věřitele, případně v donucení ke splnění jiné povinnosti“ (Exekuční řád 120/2001 Sb., § 46). V praxi se pak dluh vymáhá srážkami ze mzdy, případně jiných příjmů, prodejem movitých věcí, prodejem nemovitostí, postižením podniku, cenných papírů atd. (Balabán, 2011)

1.3.7 Insolvence

Jedná se o pojem, který označuje úpadek dlužníka, řeší jej insolvenční zákon. Tento zákon upravuje:

a) řešení úpadku a hrozícího úpadku dlužníka soudním řízením některým ze stanovených způsobů tak, aby došlo k uspořádání majetkových vztahů k osobám dotčeným dlužníkovým úpadkem nebo hrozícím úpadkem a k co nejvyššímu a zásadně poměrnému uspokojení dlužníkových věřitelů,

b) oddlužení dlužníka. (Zákon č. 182/2006 Sb.)

1.3.8 Oddlužení

„Oddlužení, jinak také osobní bankrot je způsob řešení úpadku, kdy jsou dlužníkovy dluhy sjednoceny, zajištění věřitelé jsou uspokojeni zcela, nezajištění do jimi schválené výše a zbytek dluhů může být dlužníkovi odpuštěn. Tento institut preferuje sociální účel před ekonomickým, má umožnit dlužníkovi ‘nový start‘ a motivovat ho k aktivnímu zapojení do umořování svého dluhu vůči věřiteli. Současně je cílem také

snížit náklady veřejných rozpočtů na sanaci těch, kdo se ocitli v sociální krizi“.
(Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2013)

Důležitou podmínkou osobního bankrotu je, že se nesmí jednat o dluhy pocházející z podnikatelské činnosti. Existují dvě varianty oddlužení. V prvním případě dlužník uzavře s věřiteli splátkový kalendář, prostřednictvím něhož se zaváže během následujících 5 let zaplatit alespoň 30 % celkové výše dluhu. Druhá varianta spočívá v prodeji majetku dlužníka. Rozhodnutí o povolení oddlužení vydává soud, který také po případném schválení oddlužení stanoví dlužníkovi insolvenčního správce, který bude na průběh oddlužení dohlížet. (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2013)

1.3.9 Senior

Seniorem se rozumí příslušník starší věkové kategorie. Definovat seniora jako kategorii lze velmi nesnadno. Prolínají se zde aspekty biologicko-medicínské. Senior je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti. Generace seniorů je tvořena lidmi, které navzájem něco spojuje a naopak vůči mladším generacím něco diferencuje. Z výzkumu Saka a Kolesárové (2012) vyplývá, že v souvislosti se stářím se česká populace obává více osamocení nežli smrti.

Nejčastěji je stáří vymežováno chronologicky. Dle světové zdravotnické organizace je základní klasifikace vyššího věku následující: 45 – 59 let střední nebo též zralý věk, 60 – 74 let vyšší věk nebo také rané stáří, 75 – 89 let stařecký věk a 90 let a výše dlouhověkost. Z praktických důvodů je tedy používán věk kalendářní, který je odvozen z data narození. Haškovcová (2002) uvádí, že mimořádně důležitý je věk funkční, který nemusí odpovídat věku kalendářnímu. Říčan (2004) v tomto smyslu mluví o biologickém věku, který se může značně rozcházet s věkem chronologickým. Psychologický slovník definuje seniory právě dle věkového hlediska: senior je označení lidí starších 60 let.

1.3.10 Sociální stav

Sociální stav je možné definovat jako společenský stav nebo společenskou situaci, která vyrůstá z rozporů mezi existencí jedince ve společnosti a společenskými podmínkami lidské existence. (Zákon č. 108/2006 Sb.)

Nelze za něj však považovat každé nenaplnění individuálních potřeb. Za sociální problémy považujeme takové, kdy jedinci nebo skupiny lidí ne svou vlastní vinou nejsou schopni uspokojit své společensky uznané potřeby a zájmy.

1.3.11 Konsolidace (sloučení) úvěrů

Jedna z možností, jak se dostat z dluhů, je sloučení (konsolidace) půjček. V tomto případě vybraná banka sjednotí několik dlužnickových půjček do jedné, čímž bude splácet výrazně méně. Další výhodou je, že bude mít pouze jediný dluh, i když ve větší výši, ale jeho splácení si dlužník zpravidla může rozložit až na 96 měsíců. (Vávra, 2011) Bohužel není možné sloučení využít, je-li dlužník již v prodlení s měsíčními splátkami vůči věřiteli. Ovšem konsolidace nemá být možností pro další zadlužování. (Klimánková, 2011)

1.3.12 Restrukturalizace

Pojem, který straší nemalou část dlužníků, respektive doufají, že se k němu nebudou muset uchýlit. Jedná se totiž o jeden z možných záchranných mechanismův případě, že nejste schopni splácet své půjčky. Na druhou stranu je potřeba hned na úvod zmínit, že není na místě bát se ho nějak paniky a vyhýbat se mu za každou cenu. Pokud se prostě dostanete do situace, kdy nemáte dostatek prostředků ke splácení vašich závazků, musíte to nějak řešit a nejhorsí, co můžete udělat je přestat s bankou komunikovat a dělat, že neexistujete. Restrukturalizace úvěru je pravděpodobně jednou z variant, která vám bude nabídnuta bankou, nebo je možné jí zajistit i externí společností. Restrukturalizace úvěru bankou v zásadě znamená, že se budete snažit dohodnout na nové podobě splátkového kalendáře, jiné výši splátek, krátkodobém

odkladu, než si obstaráte prostředky apod. Prostě se změní struktura úvěru, jak z názvu vyplývá. Vše záleží na bance a především na konkrétním případě klienta. Je jasné, že restrukturalizace úvěru bude snazší u podnikatele, který jen čeká na zaplacené faktury, a člověka, který úplně přišel o zaměstnání a není pojištěn. (Noveský, 2009)

Druhá možnost, jak vyřešit problém se splácením, je provedení restrukturalizace úvěru externí společností. Využívají to především společnosti, ale nikde není psáno, že by to nemohla uskutečnit i fyzická osoba. V praxi jde o to, že specializovaná společnost za poplatek vyhledá nejvýhodnější úvěr, sjedná ho, uhradí z něj ten současný a vy pak budete platit nový, výhodnější. Zároveň vám může dočasně vypomocet se splácením, poskytnout konzultace, sjednotit více úvěrů apod. Tato restrukturalizace úvěru ale samozřejmě bude něco stát. Zároveň si dejte pozor, abyste se pouze nedostali do dluhové spirály. (Noveský, 2009)

1.3.13 Exekuce

Exekuce neboli vykonávací řízení je nucený výkon exekučního titulu. Tím je např. vykonatelné rozhodnutí soudu, vykonatelný rozhodčí nález, notářský zápis se svolením k vykonatelnosti, vykonatelné rozhodnutí orgánu státní správy a územní samosprávy, nebo jiná vykonatelná rozhodnutí a schválené smíry a listiny, jejichž výkon připouští zákon.

Exekuce spočívá většinou ve vymožení peněžité částky od *povinného* (dlužníka) pro *oprávněného* (věřitele), případně v donucení ke splnění jiné povinnosti. Jako *vykonávací řízení* tedy sleduje realizaci toho, co bylo shledáno právem v *řízení nalézacím*, jestliže poté nedošlo k dobrovolnému plnění ze strany povinného. Mezi nalézacím a vykonávacím řízením však neexistuje bezprostřední návaznost, exekuční řízení je samostatný druh civilního procesu se specifickými procesními zásadami a instituty, v jehož průběhu navíc vznikají nové hmotněprávní vztahy. Vždy ale musí nejdříve proběhnout řízení nalézací, jehož výsledkem musí být vykonatelný exekuční titul a teprve v případě dobrovolného nesplnění takto nalezeného a oprávněnému

přiznaného práva vůči povinnému lze podat návrh na zahájení *exekuce*. Bez návrhu oprávněného nelze vykonávací řízení zahájit. (Noveský, 2009)

1.3.14 Insolvency

Platební neschopnost neboli insolvence je neschopnost dlužníka splácet své dluhy a tak dostát svým závazkům i přes snahu dlužníka splácet svůj dluh věřiteli. Jedná se o rozdílný stav oproti platební nevůli, kdy dlužník nemá vůli svůj dluh splácet. Dlužník se do platební insolvence může dostat např. vyhlášením konkurzu nad firmou, vyrovnáním dlužníka s věřitelem atd. (Klaban, 2010)

V druhotné platební neschopnosti se nachází dlužník, který není schopen hradit své závazky z důvodu neuhrazených pohledávek od odběratelů. Stav druhotné platební neschopnosti se postupně přenáší na další subjekty, čímž ohrožuje podnikatelské prostředí jako celek. (Klaban, 2010)

K ekonomicky nejohroženějším skupinám obyvatel patří u nás senioři. Ti se obracejí na odborníky podstatně častěji než dříve. Jedná se o lidi, kteří jsou velmi ohroženou cílovou skupinou. Dnes je záměrem „ulovit“ někoho naivního důvěřivého a hloupého, a když oběť past stvrdí svým podpisem, nikdo se již nezajímá motivem šmejdů. Jinak se senioři dostávají do problémů jednak svojí důvěřivostí, kdy je ani nenapadne, že to někdo může myslet nepoctivě. Častá je i asertivita, kdy chabý vzdor seniora nedokáže odradit šmejda, který si staršího člověka vybral jako cennou oběť. V neposlední řadě se senioři dostávají do problémů díky rodině, svým dětem, kterým například ručí za úvěry, nebo si na sebe úvěry sami berou. Vzhledem k tomu, že senioři mají stabilní příjem dostatečně vysoký a zároveň nezatížený vyživovacími povinnostmi, jsou ideální obětí, kterou je možné exekučně postihnout. (Konkursní noviny, 2014)

Počet seniorů s nadměrným dluhovým zatížením stoupá. Senioři se nejčastěji zadlužují ze dvou důvodů. Prvním je sjednávání extrémně nevýhodných anebo lichvářských smluv. Druhým okruhem případů je situace, kdy chtějí finančně někomu

pomoci v rodině, například s podnikáním nebo s bydlením. V obou případech se u seniorů projevuje větší míra důvěřivosti. (Konkursní noviny, 2014)

Senioři se dostávají do problémů především ve chvíli, kdy se rodina, pro kterou se zadlužili, přestane o své dluhy starat a oni pak zůstanou na splátky půjček sami. Závazky nejbližších, které na sebe senioři berou, jsou nejčastěji, ale nikoli jedinou příčinou zadlužení nejvyšší věkové skupiny českých obyvatel. Starší lidé jsou zpravidla velmi dobrými dlužníky. V případě, že si berou půjčky pro vlastní potřebu, velmi dobře dokážou odhadnout svoje možnosti. Půjčují si obvykle menší obnosy, pravidelně hradí splátky. Časem se však mohou objevit nečekané výdaje, například léčení. Pak se dostanou splátky úvěru na vedlejší kolej. (Novinky, 2013)

Česká správa sociálního zabezpečení poukázala v roce 2014 na účty oprávněných exekutorů 1.527.884.000,- Kč. Počet podání souvisejících s exekuční agendou obdržel úřad přes jeden milion, meziročně se jejich počet zvýšil o téměř 75.000. (Deník referendum, 2015) ČSSZ provedla k prosinci roku 2014 exekuční srážky u 75.315 seniorů. To je přibližně o 4300 více než v roce 2013. Narůstá i počet podání souvisejících s exekuční agendou. (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013)

Průměrný český starobní důchod nyní dosahuje 10.527,- Kč. Muži mají průměrnou penzi vyšší o více než dva tisíce korun než ženy, pobírají v průměru 11.685,- Kč, ženy jen 9.558,- Kč. ČSSZ nyní vyplácí přes 2,28 milionů starobních důchodů. (iDnes, 2011)

Pro plánování sociální politiky na regionální úrovni se v současnosti využívá nejčastěji dvou přístupů. Tím nejobvyklejším je to, že obec má vytvořený komunitní plán sociálních služeb. Tím druhým přístupem je zahrnutí sociální problematiky do strategického plánu obce. Z hlediska teorie by měly být oba přístupy v souladu, byť je nutné na tomto místě poznamenat, že ne vždy se daří tyto procesy efektivně propojovat. Vedle komunitního plánování se pak nesmí zapomínat na střednědobé plánování sociálních služeb na úrovni krajů. Ve své podstatě jde o velmi podobné

principy, pouze se liší míra zapojených zájmových subjektů. (Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky, 2014).

V případě plánování je klíčovým aktérem místní komunita. Ta má do celého procesu vnést větší efektivitu s akcentem na maximální užitečnost dopadů pro místní společenství. Ne vždy se daří zapojovat všechny složky systému tohoto procesu ve vyvážené míře, což může přinášet dilemata faktické užitečnosti a přínosu této metody. Veřejná správa zaujímá hlavní úlohu garanta a organizátora procesu plánování místní sociální politiky, nese odpovědnost za to, do jaké míry osloví ke spolupráci místní komunitu zastoupenou veřejností, uživateli, poskytovateli sociálních služeb a další zainteresované či zájmové instituce. Souhrnně pak tento komunitní model nazýváme triádou. (Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky, 2014)

Z obecného zadlužení obyvatel můžeme příčiny dělit na ekonomické a mimoekonomické. Ekonomické příčiny (individuálně obtížně ovlivnitelné) jsou spojeny s poklesem celé ekonomiky, nárůstem nezaměstnanosti, inflací apod. I přes negativní ekonomické tendence však v celé společnosti dochází ke zvyšování spotřeby, podléhání masmédiím a konzumnímu způsobu života s často velkou mírou nezodpovědnosti, které si vyžadují stále větší finanční nároky. (Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky, 2014)

Podle Dubské (2008) je motivem českých domácností k zadlužování významná orientace na spotřebu, růst životního standardu a reálné mzdy. Dále sem patří změněný náhled na dluhy, příklon k osobnímu vlastnictví bytů nebo snadná dostupnost úvěrů. Na straně poskytovatelů půjček pak můžeme sledovat základní tendence, např. silný marketing a v některých případech i ochota slevit ze svých marží. Je třeba si také uvědomit, že v naší společnosti se výrazně projevila orientace směrem ke konzumu a stálému uspokojování potřeby hédonismu a také životní úroveň v letech 1997 až 2007 stoupala. Sutton (2010) tvrdí, že dluhy jsou silnými finančními nástroji, které umožnily řadě lidí, aby zažívali historicky nejvyšší standard. Podle něj na dluhy nelze nahlížet jen

negativně, ale problémem je nedostatek finančního vzdělání a rozpočtové odpovědnosti státu. V osobní rovině je nejdůležitější být finančně zodpovědný a používat moc dluhu inteligentně.

Řešení problémů zadlužených osob či rodin se odvíjí od celé řady proměnných, mezi něž například patří ohrožení nebo ztráta bydlení, chudoba, ztráta zaměstnání, tendence neadekvátně řešit vzniklou situaci a další faktory sociální exkluze. (Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky, 2014)

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů ukládá veřejné správě dle § 92 až 96 jasně definované činnosti, které má v oblasti sociálních služeb (sociální politiky) vykonávat. Jedná se nejenom o činnosti související s poradenskou a další odbornou činností v sociální práci, ale zákon ukládá povinnosti kontrolní a koordinační. Na tomto základě je třeba konstatovat, že veřejná správa na všech úrovních musí dluhovou problematiku akceptovat jako jeden z nejpalčivějších sociálních problémů dneška. Plánování sociálních služeb nelze realizovat pod patronací jiného subjektu, než je veřejná správa. Role veřejné správy se do značné míry odvíjí od toho, jakou podobu má mít síť sociálních služeb, kam management směřuje své vize a zároveň finanční prostředky ze svého rozpočtu. Důležitou proměnnou je v tomto případě diskreditovaný pojem politická odpovědnost. Jako zásadní se potom jeví fakt, že v sociální politice chybí dostupná a relevantní data, která by byla zároveň systematicky sbíraná. Relevantních výzkumů s dostupnými daty, jež by nebyly pouhou součástí závěrečných prací studentů humanitních oborů, není mnoho. Z tohoto důvodu je nutné systematizovat datovou základnu o sociální politice na sledovaném území a vytvořit databázi relevantních dat. (Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky, 2014)

1.3.15 Sociální důsledky

Za základní sociální důsledky zadlužení seniorů lze spatřovat zejména zhoršení vztahů mezi rodinnými příslušníky v případě, kdy senior přestává zvládat splácení úvěrů. Je nutné říci, že splácení úvěrů finančně zatěžuje seniora ve všech ohledech, není

schopen poté vytváření jakési finanční rezervy, kterou by si senior vytvářet mohl, pokud by splácet úvěr nemusel.

Půjčování a z něj vyplývající zadlužení až předlužení seniorů je velký sociální problém, který zasahuje do všech sfér společnosti. Lidé se nacházejí v bezvýhodných situacích, exekutorské a vymahačské společnosti na ně tlačí...nejextrémnější případy končí i tím, že dlužník uvažuje o sebevraždě.

2 Cíl práce a výzkumné otázky

2.1 Cíl práce

Cílem práce je zmapování skupiny seniorů, kteří se zadlužují a vymezení příčin zadluženosti seniorů, dále pak zmapování právní úpravy dané problematiky, případně dopady zadlužení na sociální situaci seniorů. Výzkum byl proveden na souboru 100 respondentů z okresu České Budějovice.

2.2 Výzkumné otázky

1. Do problémů se zadlužením se dostávají častěji lidé s nižším vzděláním?
2. Nejčastějším důvodem zadlužování seniorů jsou potřeby rodinných příslušníků?

3 Použitá metodika

Teoretická část bakalářské práce byla psána formou obsahové analýzy relevantních dokumentů.

Ve své práci jsem zvolila k získání potřebných informací metodu sekundární a obsahové analýzy dat. Jako formu dotazování jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který je nejběžnější metodou. Vyznačuje se definovaným účelem, osnovou a především potřebnou pružností při procesu získávání informací. Konkrétně metodou sondáže, která slouží k prohloubení odpovědí v určitém směru. Probíhá v konverzačním stylu. (Hendl, 2005)

Pro kvalitativní výzkum vybíráme výzkumný soubor záměrně. Osoby vybíráme vhodné pro dané téma, musí mít zkušenosti a znalosti ve zkoumaném prostředí. Výběr se ukončí až tehdy, když informace od informantů jsou stejné a opakují se. Tím se považuje vzorek za nasycený. (Gavora, 2000)

Miovský (2006) ve své literatuře upozorňuje na fakt, že nesmí být porušena etická pravidla účastníků výzkumné práce. Tento fakt jsem měla na zřeteli po celou dobu svého výzkumu. Všem dotazovaným jsem zachovala anonymitu za současného dodržení ochrany osobních údajů.

Dotazy byly směřovány k motivaci uzavření smlouvy o spotřebitelském úvěru, rozsah znalostí respondenta z oblasti finanční gramotnosti. V mé bakalářské práci se jedná o výzkumný vzorek náhodně vybraných respondentů – klientů jedné z renomovaných bank, kteří řešili svou finanční situaci poskytnutím spotřebitelského či hotovostního úvěru. Výzkumný vzorek se skládá ze 100 klientů – seniorů ve věku 58-71 let, různého vzdělání, z nichž některým byl poskytován úvěr nový a někteří již měli úvěrový produkt delší dobu.

3.1 Charakteristika použité metody

3.1.1 Analýza dokumentů

Analýza (studium) dokumentů – rozbor jakýchkoliv dokumentů (úřední statistiky, úřední spisy apod), které nebyly vytvořeny za účelem prováděného výzkumu. Umožňuje využití dat, která již byla někým shromážděna. K typickým technikám této metody patří sekundární analýza dat a obsahová analýza. (Hendl, 2005)

3.1.2 Kvalitativní výzkum

V sociálních vědách pojem kvalitativní výzkum označuje výzkum, který se zaměřuje na to, jak jednotlivci a skupiny nahlízejí, chápou a interpretují svět. Podle jiných kritérií může být jako kvalitativní výzkum označován takový výzkum, který neužívá statistických metod a technik. V tomto pojetí je v opozici k výzkumu kvantitativnímu, v praxi psychologického a sociologického výzkumu jsou oba přístupy nejčastěji doplňkem jeden druhého. (Hendl, 2005)

3.1.3 Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný rozhovor znamená rozhovor s návodem případně problémově zaměřený rozhovor s expertem, který se ve zkoumaném tématu „vyzná“, je na něj odborník. Takto jsou shromažďována data na předem dané téma a z toho vyplývá nutnost seznámení se s dostupnými informacemi, jež se týkají problému, je nutná příprava před samotným rozhovorem. Struktura má obvykle podobu okruhů témat nebo šířeji formulovaných otázek, které směřují k poznání problému. (Hend 2005)

3.2 Hypotéza č. 1 – Do problémů se zadlužením se dostávají častěji lidé s nižším vzděláním?

Dle mnou provedeného výzkumu bylo zjištěno, že do problémů se zadlužením se dostávají častěji lidé se středním vzděláním. Jsem toho názoru, že vzdělání seniorů, kteří se zadlužují, nemá až takový význam pro skutečnost, proč se zadlužují. Senioři s nižším vzděláním jsou na druhém místě co do zadlužování.

3.3 Hypotéza č. 2 – Nejčastějším důvodem zadlužování seniorů jsou potřeby rodinných příslušníků?

Výzkum, který jsem provedla, ukázal, že v největší míře si úvěrové produkty (nutno říci, že se jedná o bankovní úvěrové produkty) senioři uzavírají ve prospěch svých rodinných příslušníků, nejčastěji svých dětí. Senior je totiž osobou s pravidelným příjmem, tedy ideálním bankovním klientem. O svůj příjem nikdy nepřijde, má ho „jistý“. V několika případech jsem zaznamenala, že senior v úmyslu zavděčit se svým dětem, si vzal úvěr právě proto, aby mohl vzít svá vnoučata na dovolenou. Jaké však bylo rozčarování, když úvěrový produkt právě z důvodu předluženosti seniora poskytnout nemohl být. V nemalé míře se senioři zadlužují i v případě pořizování vánočních dáreků pro rodinné příslušníky. Mnohokrát jsem zaznamenala situaci, kdy senior ve snaze pomoci svým rodinným příslušníkům, ať již to byli děti či vnoučata, se

zadlužil, aby jim pomohl dostat se ze svízelné situace, když rodinným příslušníkům úvěrový produkt poskytnut být nemohl (ať z důvodu nemajetnosti či negativním informacím v jejich úvěrovém registru). Senior bývá poté ujišťován, že úvěr bude splácet rodinný příslušník, ovšem v některých případech tomu tak nebývá a senior se dostává do existenčních problémů, protože jeho starobní důchod je ponížen o nemalou částku, kterou musí splácet bankovní instituci.

V jednom případě se jednalo dokonce o úvěr pro rodinného příslušníka – psa, který byl léčen na klinice a finanční situace seniora nedovolovala platby u veterináře.

V neposlední řadě mne velmi zaujalo, že senioři se dále zadlužují právě proto, že „vytloukají klín klínem“, slučují své finanční závazky u všech institucí, tím ovšem svůj finanční problém prohlubují. Úvěry pro seniory ovšem nemohou být zajištěny, takže tím vzniká riziko přechodu úvěrového zadlužení právě na rodinné příslušníky při případném úmrtí seniora.

Nutno ovšem připomenout že senioři se zadlužují i ze zdravotních důvodů. V nejednom případě jsem se setkala s případem, kdy senior šel řešit svou situaci v době, kdy byla zapotřebí například rekonstrukce zubní náhrady, či přestavby domácnosti při vzniku invalidity.

4 Výsledky výzkumu

Hypotéza 1. - nepotvrzena

Hypotéza 2. Potvrzena

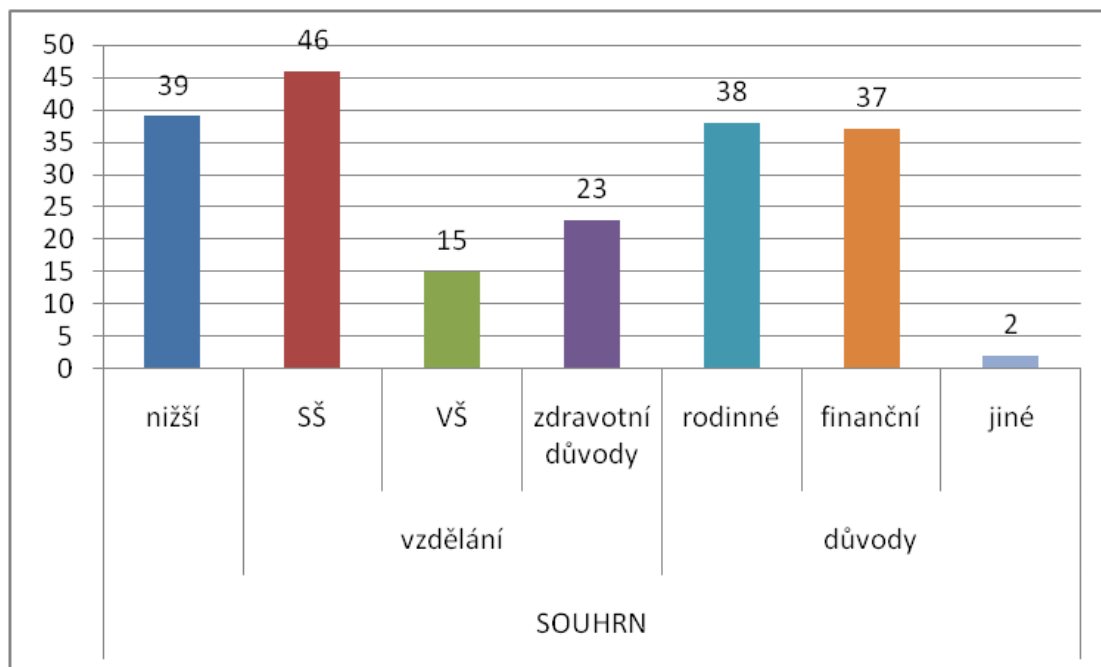
4.1 Tabulka č. 1: Výsledky výzkumu v souhrnu

(Zdroj: Vlastní výzkum)

číslo	pohlaví		věk	vzdělání			důvody			
	žena	muž		nižší	SŠ	VŠ	zdravotní důvody	rodinné	finanční	jiné
1. V.K.		1	67	1					1	
2. i.K.	1		68		1			1		
3. V.J.		1	65		1		1			
4. J.N.		1	62		1			1		
5. J.M.		1	64			1	1			
6. J.M.	1		63		1			1		
7. K.E.	1		60			1			1	
8. I.J.	1		60	1					1	
9. P.M.		1	61	1					1	
10. S.E.	1		60			1			1	
11. O.I.	1		64			1		1		
12. J.N.	1		67			1		1		
13. J.O.		1	67		1				1	
14. M.S.	1		68	1					1	
15. M.N.		1	69	1			1			
16. A.E.		1	65	1			1			
17. E.V.		1	70		1			1		
18. I.W.	1		72		1			1		
19. J.N.		1	68		1			1		
20. J.T.		1	67		1				1	
21. A.D.	1		63			1				1
22. K.R.	1		65	1				1		
23. K.K.	1		64		1		1			
24. M.N.		1	68	1			1			
25. D.T.		1	69		1		1			
26. B.Č.	1		70		1			1		
27. E.N.		1	71		1				1	
28. J.I.	1		61	1			1			
29. D.L.	1		60	1					1	
30. J.L.		1	62	1				1		
31. E.H.		1	65			1			1	
32. J.I.	1		66		1				1	
33. R.B.	1		66		1			1		
34. J.B.		1	63		1		1			
35. B.E.		1	68	1					1	
36. K.B.	1		65	1					1	
37. A.E.	1		68	1				1		
38. J.R.		1	62	1			1			
39. L.S.	1		60		1				1	
40. U.K.		1	61		1			1		
41. M.N.	1		61		1			1		
42. K.R.		1	62		1			1		
43. M.I.	1		63			1			1	
44. P.E.		1	67	1					1	
45. J.N.		1	65		1		1			
46. E.W.		1	60		1				1	
47. P.K.	1		61		1				1	
48. J.E.	1		62	1				1		
49. J.D.	1		63	1				1		
50. W.E.		1	65	1					1	

číslo	pohlaví		věk	vzdělání			důvody			
	žena	muž		nižší	SŠ	VŠ	zdravotní důvody	rodinné	finanční	jiné
51. I.J.	1		65	1			1			
52. K.K.		1	68	1				1		
53. K.R.	1		64		1			1		
54. L.L.		1	62		1			1		
55. L.O.	1		69	1				1		
56. O.S.	1		71		1		1			
57. J.M.	1		65			1	1			
58. J.E.	1		63		1				1	
59. P.N.		1	62	1					1	
60. M.N.		1	67	1					1	
61. J.M.	1		60	1					1	
62. E.D.		1	61		1			1		
63. I.P.	1		65		1			1		
64. D.T.		1	68		1		1			
65. B:Č.		1	64		1		1			
66. M.I.	1		63			1		1		
67. T.I.		1	62	1					1	
68. D.A.	1		61	1					1	
69. O.B.		1	60	1					1	
70. U.K.		1	61	1				1		
71. R.B.		1	62		1					1
72. J.B.	1		64	1			1			
73. E.I.	1		68			1	1			
74. Š.D.		1	65		1			1		
75. Ž.E.		1	61		1				1	
76. F.N.	1		65			1		1		
77. O.N.	1		64			1			1	
78. Z.E.	1		62	1					1	
79. E.R.		1	63	1					1	
80. D.E.		1	64	1				1		
81. H.U.		1	61	1			1			
82. R.D.		1	61		1		1			
83. U.G.	1		65		1		1			
84. M.P.	1		62		1			1		
85. M.R.		1	63		1			1		
86. E.R.		1	64		1				1	
87. J.H.	1		67		1				1	
88. Z.L.		1	68		1				1	
89. T.R.		1	68		1			1		
90. H.U.	1		64		1			1		
91. B.B.		1	61	1			1			
92. A.S.	1		62	1				1		
93. A.D.	1		61			1			1	
94. J.H.		1	60	1				1		
95. U.I.		1	60	1				1		
96. Z.H.	1		58		1			1		
97. R.B.	1		59		1			1		
98. K.B.	1		60		1				1	
99. P.M.		1	61	1					1	
100. I.J.		1	62			1	1			
celkem	49	51		39	46	15	23	38	37	2

Graf č. 1 – Výsledky výzkumu souhrnně



Z uvedeného vyplývá, že hypotéza č. 1 – Zadlužují se senioři s nižším vzděláním – nebyla potvrzena. Ze souhrnu (muži + ženy) je zřejmé, že v největší míře se zadlužují senioři se středoškolským vzděláním (46). Senioři s vysokoškolským vzděláním (15) se zadlužují nejméně, i když ani počet 15 ze 100 seniorů není nikterak zanedbatelný.

Co do důvodů, z mnou provedeného výzkumu vyplývá, že největší počet seniorů se zadlužuje z rodinných důvodů, to znamená, že si senioři berou úvěry pro své rodinné příslušníky, kteří potom úvěr přestanou splácet, nebo jej splácí za seniora. Hned dalším úvodem jsou důvody finanční, kdy senior se zadlužuje, aby výhodněji splatil svůj stávající úvěr, případně sloučil své stávající úvěry do jedné splátky a tím snížil celkovou splátku svého úvěru.

Velmi překvapivým zjištěním pro mne byl fakt, že senioři se zadlužují také ze zdravotních důvodů. To zejména tehdy, když nastane sociální událost, na kterou senior není připraven. Po celou dobu si například nevytvářel žádnou rezervu, nebo

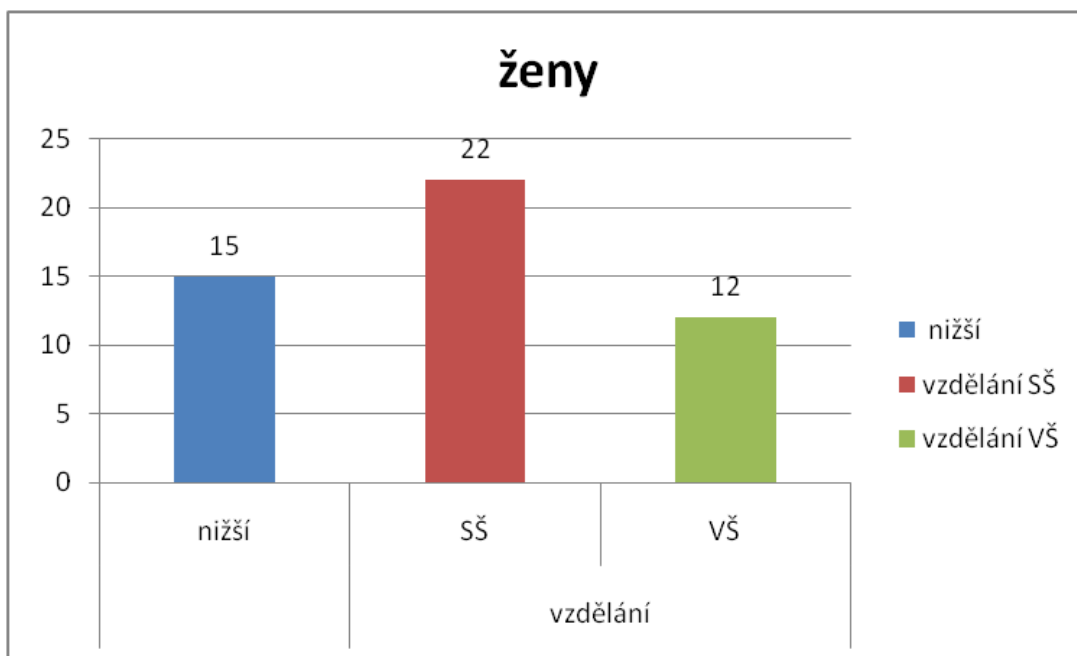
rezervu již vyčerpal. V nejednom případě si senior bral úvěr na zubní náhrady. Vždy se jednalo o úvěry na nižší částky, ovšem splátka tak jako tak seniora zatížila na příjmu.

4.2 Tabulka č. 2: Detailní rozbor výzkumu – ženy podle vzdělání

ŽENY

číslo	věk	vzdělání		
		nižší	SŠ	VŠ
2. i.K.	68		1	
6. J.M.	63		1	
7. K.E.	60			1
8. I.J.	60	1		
10. S.E.	60			1
11. O.I.	64			1
12. J.N.	67			1
14. M.S.	68	1		
18. I.W.	72		1	
21. A.D.	63			1
22. K.R.	65	1		
23. K.K.	64		1	
26. B.Č.	70		1	
28. J.I.	61	1		
29. D.L.	60	1		
32. J.I.	66		1	
33. R.B.	66		1	
36. K.B.	65	1		
37. A.E.	68	1		
39. L.S.	60		1	
41. M.N.	61		1	
43. M.I.	63			1
47. P.K.	61		1	
48. J.E.	62	1		
49. J.D.	63	1		
51. I.J.	65	1		
53. K.R.	64		1	
55. L.O.	69	1		
56. O.S.	71		1	
57. J.M.	65			1
58. J.E.	63		1	
61. J.M.	60	1		
63. I.P.	65		1	
66. M.I.	63			1
72. J.B.	64	1		
73. E.I.	68			1
76. F.N.	65			1
77. O.N.	64			1
78. Z.E.	62	1		
83. U.G.	65		1	
84. M.P.	62		1	
85. M.M.	64		1	
87. J.H.	67		1	
90. H.U.	64		1	
92. A.S.	62	1		
93. A.D.	61			1
96. Z.H.	58		1	
97. R.B.	59		1	
98. K.B.	60		1	
CELKEM		15	22	12

4.3 Graf č. 2: Detailní rozbor výzkumu – ženy podle vzdělání



Také z tohoto detailního pohledu je zřejmé, že i mezi ženami jsou v největším počtu zastoupeny ženy se středoškolským vzděláním (22), na druhém místě pak ženy s nižším vzděláním (15). Ženy s vysokoškolským vzděláním jsou v náhodně vybraném vzorku zastoupeny v nejnižším počtu (12).

I v tomto případě se hypotéza č. 1 – Nejvíce se zadlužují senioři s nižším vzděláním – nepotvrdila.

Dle mého názoru vzdělání seniorů v zadlužování nehraje příliš velkou roli. Pokud senior prostředky potřebuje, není snazší cesta si je snadno půjčit. Vzdělání by podle mého názoru mohlo hrát roli v případě vytváření nutných rezerv, které by si každý člověk, nejen senior, měl vytvářet pro případ nenadálé potřeby. Senioři s nižším

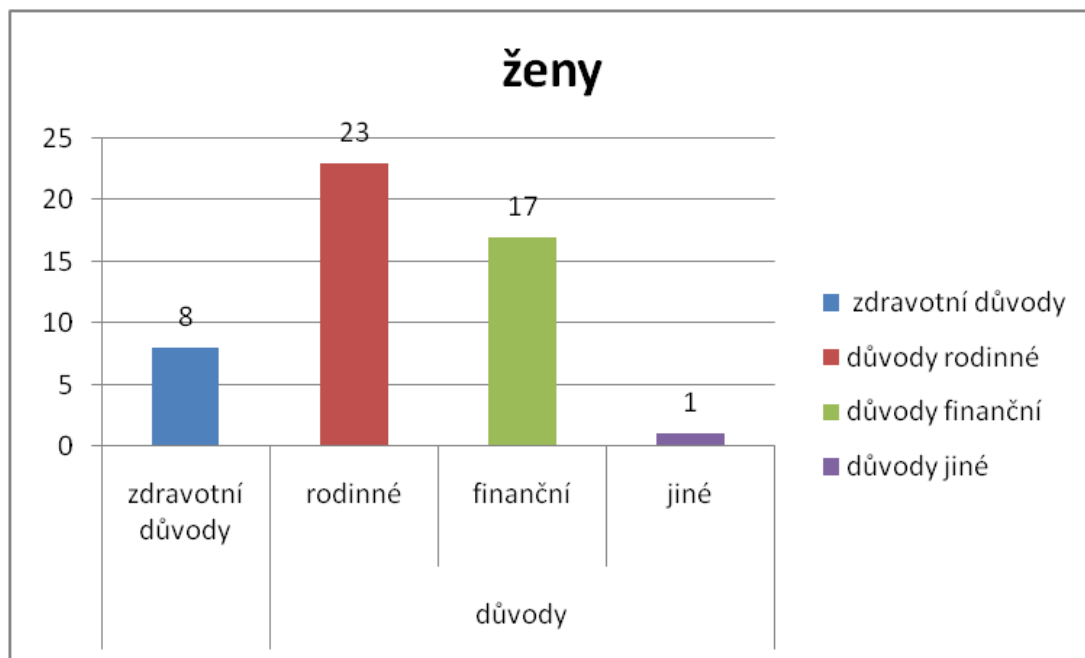
vzděláním často nemají žádné poznatky o finanční gramotnosti, což je velkým problémem dnešní společnosti.

4.4 Tabulka č. 3: Detailní rozbor výzkumu – ženy podle důvodů

ŽENY

číslo	věk	důvody			
		zdravotní důvody	rodinné	finanční	jiné
2. i.K.	68		1		
6. J.M.	63		1		
7. K.E.	60			1	
8. I.J.	60			1	
10. S.E.	60			1	
11. O.I.	64		1		
12. J.N.	67		1		
14. M.S.	68			1	
18. I.W.	72		1		
21. A.D.	63				1
22. K.R.	65		1		
23. K.K.	64	1			
26. B.Č.	70		1		
28. J.I.	61	1			
29. D.L.	60			1	
32. J.I.	66			1	
33. R.B.	66		1		
36. K.B.	65			1	
37. A.E.	68		1		
39. L.S.	60			1	
41. M.N.	61		1		
43. M.I.	63			1	
47. P.K.	61			1	
48. J.E.	62		1		
49. J.D.	63		1		
51. I.J.	65	1			
53. K.R.	64		1		
55. L.O.	69		1		
56. O.S.	71	1			
57. J.M.	65	1			
58. J.E.	63			1	
61. J.M.	60			1	
63. I.P.	65		1		
66. M.I.	63		1		
72. J.B.	64	1			
73. E.I.	68	1			
76. F.N.	65		1		
77. O.N.	64			1	
78. Z.E.	62			1	
83. U.G.	65	1			
84. M.P.	62		1		
85. M.M.	64		1		
87. J.H.	67			1	
90. H.U.	64		1		
92. A.S.	62		1		
93. A.D.	61			1	
96. Z.H.	58		1		
97. R.B.	59		1		
98. K.B.	60			1	
CELKEM		8	23	17	1

4.5 Graf č. 3: Detailní rozbor výzkumu – ženy podle důvodů zadlužení



Detailní výzkum důvodů zadlužení u žen potvrdil hypotézu č. 2 – Senioři se zadlužují zejména z rodinných důvodů. V největším zastoupení jsou důvody rodinné (23). Na druhém místě jsou důvody finanční (17) a v nejmenším počtu jsou zastoupeny důvody zdravotní (8). Ve vzorku se vyskytl též jeden případ, kdy se seniorka zadlužila pro svého zvířecího miláčka (psa), aby mu mohla dopřát operaci na veterinární klinice, která jí stála 50.000,- Kč a neměla dostatečnou finanční rezervu, aby mu tuto zajistila ze svých prostředků.

Mezi ženami byly seniorky, které si úvěr vzaly pro své děti, nebyla výjimka, že úvěr si seniorka vzala pro svá vnoučata, která byla buď bez příjmu, nebo jejich účet či mzda byla zatížena exekucí, tudíž by jim žádná bankovní instituce žádný úvěr neposkytla.

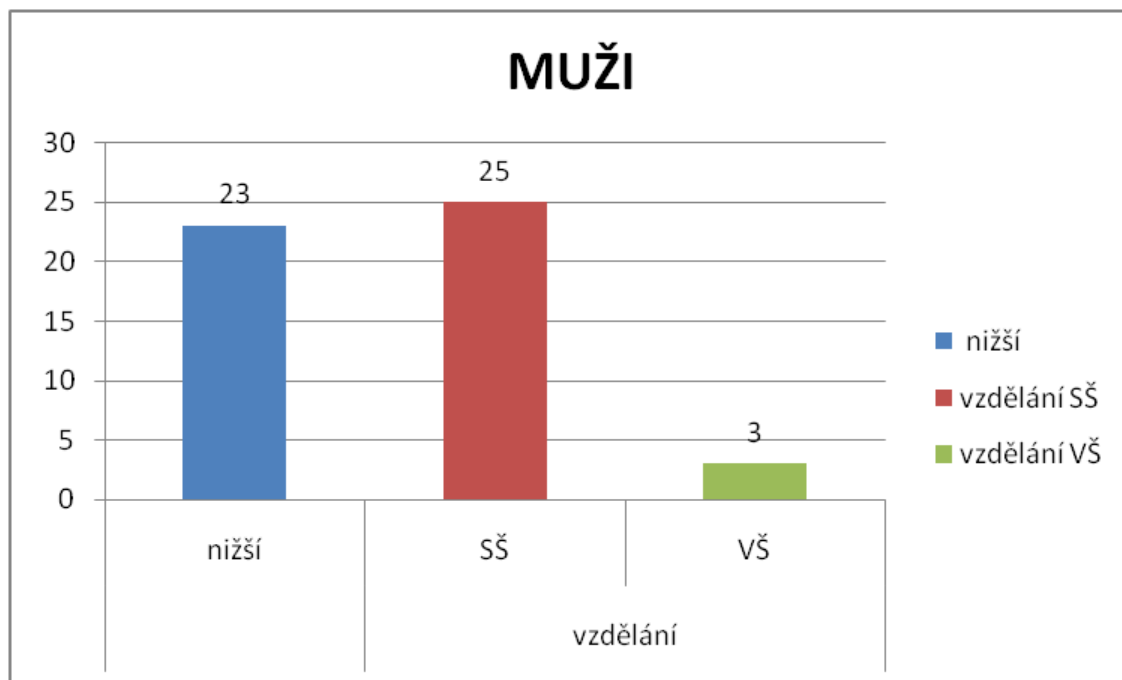
Finančními důvody je míněno slučování svých stávajících závazků u bankovních či nebankovních institucí či navyšování stávajících úvěrových produktů.

4.6 Tabulka č. 4: Detailní rozbor– zadlužení mužů podle vzdělání

MUŽI

číslo	věk	vzdělání		
		nižší	SŠ	VŠ
1. V.K.	67	1		
3. V.J.	65		1	
4. J.N.	62		1	
5. J.M.	64			1
9. P.M.	61	1		
13. J.O.	67		1	
15. M.N.	69	1		
16. A.E.	65	1		
17. E.V.	70		1	
19. J.N.	68		1	
20. J.T.	67		1	
24. M.N.	68	1		
25. D.T.	69		1	
27. E.N.	71		1	
30. J.L.	62	1		
31. E.H.	65			1
34. J.B.	63		1	
35. B.E.	68	1		
38. J.R.	62	1		
40. U.K.	61		1	
44. P.E.	67	1		
45. J.N.	65		1	
46. E.W.	60		1	
42. K.R.	62		1	
50. W.E.	65	1		
52. K.K.	68	1		
54. L.L.	62		1	
59. P.N.	62	1		
60. M.N.	67	1		
62. E.D.	61		1	
64. D.T.	68		1	
65. B.Č.	64		1	
67. T.I.	62	1		
69. O.B.	60	1		
70. U.K.	61	1		
71. R.B.	62		1	
74. Š.D.	65		1	
75. Ž.E.	61		1	
79. E.R.	63	1		
80. D.E.	64	1		
81. H.U.	61	1		
82. R.D.	61		1	
85. M.R.	63		1	
86. E.R.	64		1	
88. Z.L.	68		1	
89. T.R.	68		1	
91. B.B.	61	1		
94. J.H.	60	1		
95. U.I.	60	1		
99. P.M.	61	1		
100. I.J.	62			1
CELKEM		23	25	3

4.7 Graf č. 4: Detailní rozbor zadlužení mužů – seniorů podle vzdělání



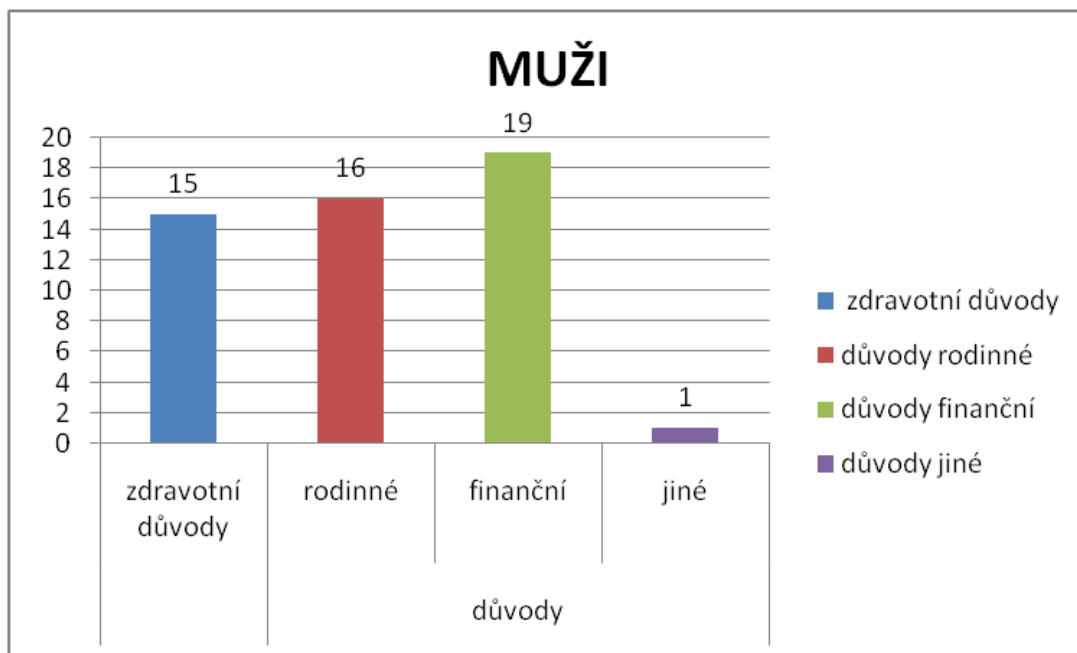
I z výše uvedené tabulky a následně grafu vyplývá, že hypotéza č. 1 v tomto případě rovněž nebyla potvrzena. V největší míře jsou mezi dlužníky zastoupeni středoškolsky vzdělaní senioři (25), následně senioři s nižším vzděláním (23) a v poslední řadě s malým zastoupením vysokoškolsky vzdělaní senioři (3). Situace je naprosto totožná jako u žen. V největší míře jde o seniory, kteří si nevytvářeli po dobu před důchodovým věkem finanční rezervu, zda to může být v souvislosti se vzdělaností jako takovou, je pouze domněnka. Může to rovněž souviset s příjmy, které plynuly z výdělečné činnosti, kdy vysokoškolsky vzdělaní lidé s vyššími příjmy si finanční rezervu tvořili a nebyli nuceni se zadlužovat v seniorském věku.

4.8 Tabulka č. 5: Detailní rozbor výzkumu – muži podle důvodů zadlužení

MUŽI

číslo	věk	důvody			
		zdravotní důvody	rodinné	finanční	jiné
1. V.K.	67			1	
3. V.J.	65	1			
4. J.N.	62		1		
5. J.M.	64	1			
9. P.M.	61			1	
13. J.O.	67			1	
15. M.N.	69	1			
16. A.E.	65	1			
17. E.V.	70		1		
19. J.N.	68		1		
20. J.T.	67			1	
24. M.N.	68	1			
25. D.T.	69	1			
27. E.N.	71			1	
30. J.L.	62		1		
31. E.H.	65			1	
34. J.B.	63	1			
35. B.E.	68			1	
38. J.R.	62	1			
40. U.K.	61		1		
44. P.E.	67			1	
45. J.N.	65	1			
46. E.W.	60			1	
42. K.R..	62		1		
50. W.E.	65			1	
52. K.K.	68		1		
54. L.L.	62		1		
59. P.N.	62			1	
60. M.N.	67			1	
62. E.D.	61		1		
64. D.T.	68	1			
65. B:Č.	64	1			
67. T.I.	62			1	
69. O.B.	60			1	
70. U.K.	61		1		
71. R.B.	62				1
74. Š.D.	65		1		
75. Ž.E.	61			1	
79. E.R.	63			1	
80. D.E.	64		1		
81. H.U.	61	1			
82. R.D.	61	1			
85. M.R.	63		1		
86. E.R.	64			1	
88. Z.L.	68			1	
89. T.R.	68		1		
91. B.B.	61	1			
94. J.H.	60		1		
95. U.I.	60		1		
99. P.M.	61			1	
100. I.J.	62	1			
CELKEM		15	16	19	1

4.9 Graf č. 5: Detailní rozbor výzkumu – muži podle důvodů zadlužení



Z výše uvedené tabulky a přehledného grafu vyplývá, že u mužů jsou důvody zadlužování téměř vyrovnané, ovšem na rozdíl od žen jsou v nejvyšší míře zastoupeny důvody finanční (19), kdy senioři nejčastěji konsolidují (slučují) své finanční závazky z jiných finančních institucí, dále pak v těsné blízkosti následují důvody rodinné (16) a v poslední míře jsou zastoupeny důvody zdravotní (15). Tyto rozdíly jsou natolik minimální, že nelze říci, že by se hypotéza č. 2 naprosto nepotvrdila.

5 Diskuse

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala problematikou zadluženosti seniorů, dopady zadluženosti na jejich běžný život. Jejím cílem bylo zmapování základních příčin zadlužení nynějších seniorů, zjištění, jaká je jejich motivace k využívání spotřebitelských úvěrů, zda úvěru předchází finanční rozvaha schopnosti jej splácet.

Ve výzkumném vzorku bylo náhodně vybraných 100 klientů. Rozhovory probíhaly v jedné z renomovaných bank, patřící do tzv. „velké trojky“, která poskytuje mimo jiné úvěrové produkty.

Dotazováním jsem zjistila mnoho příčin zadlužení, z nichž nejčastější příčinou byly půjčky pro rodinné příslušníky. Nelze paušálně říci, že by senioři ve velké míře využívali spotřebitelské úvěry, z různých důvodů využívají hotovostní úvěry bez zkoumání účelu – tzn. na cokoli. I když je tento úvěr z hlediska úrokových sazeb oproti spotřebitelskému (účelovému) úvěru nevýhodnější, není příliš využíván. Musím souhlasit s názorem Syrového a Novotného (2010), kteří uvádějí, že *„hlavní výhodou spotřebitelských úvěrů je jejich účelovost. Nejsou využívány na financování nemovitostí, ale například na výbavu bytu. Jsou drahé, proto je třeba hradit je co nejrychleji. Jejich použití je zátěží pro rodinný rozpočet a znemožňuje čerpání dalších úvěrů.“* V dnešní době může kdokoliv sjednat u této nejmenované banky (ale i jinde) úvěrový produkt z pohodlí domova, ať již s využitím internetového bankovníctví či telefonních operátorů. Senioři jsou v tomto případě z velké části limitováni věkem, valná většina bank trvá na tom, aby úvěr byl splacen před 70. rokem života. Ve výjimečných případech lze úvěrový produkt poskytnout i starším seniorům, ovšem toto se děje velmi zřídka. V těchto případech se senioři obracejí na nebankovní instituce, které jejich rozpočet zatěžují ještě více, neboť úrokové sazby na nebankovních úvěrech jsou příliš vysoké. Při slučování úvěrů jednotlivých klientů jsem se setkala i s úrokovou sazbou RPSN 650 %. I takto nevýhodný úvěr klient podepíše, neboť danou smlouvu o poskytnutí úvěru nečte a finanční prostředky, které mu již bankovní instituce neposkytne, potřebuje.

Problém bývá rovněž s pojistitelností klientů. V období, kdy pobírají starobní důchod, úvěr standardním pojištěním pojistit nelze, proto klienti využívají životní pojištění pro období úvěrového splácení. I když je nutno opět poznamenat, že této možnosti využívají klienti pouze zodpovědní a s příjmem, protože se v některých případech stává, že splátka je maximální částkou, kterou mohou senioři postrádat ze svého důchodu. Případné připojištění v částkách okolo 300 – 400,- Kč jsou již zátěží neakceptovatelnou.

S klienty – seniory, kteří své úvěry využívají na bydlení, jsem se ve svém výzkumu setkala pouze v jednom případě, kdy se jednalo o hypoteční úvěr z dřívější doby, klientka, byť důchodového věku, stále pracovala, aby na splátky hypotéky vydělala dostatek prostředků. Vzhledem k tomu, že byla vitální a zdravá, nebyl to pro ni problém. Neumím si však představit situaci, kdy by například zdravotní komplikace znemožnily klientce pracovat. Do jaké situace by se asi dostala, kdyby neměla dostatek finančních prostředků na splátky všech svých závazků. Vždyť nejde jen o hypotéku, která je třeba měsíčně splácet. Jsou to ještě další náklady nezbytné na bydlení a živobytí.

Jak mimo jiné ve své knize uvádí Petrášková a Horváthová (2010), *„úvěry je možné pojistit také proti neschopnosti splácet“*. Tato možnost u klientů – seniorů chybí. Životně se mohou pojistit na pojistkách životních, ovšem pravidelné výdaje při výpadku prostředků – to vzhledem k tomu, že již nepracují, sjednat nelze. I když onemocní senior, důchod mu chodí stále stejný, ovšem náklady na léčbu či léky většinou převyšují finanční možnosti seniora.

Jak uvádí Syrovátková a Machalíček (2008) ve své knize, „úpravu smluvních vztahů upravuje zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník a zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník. Vzhledem k tomu, že spotřebitel je při uzavírání závazkových vztahů považován za slabší smluvní stranu, řídí se uzavírání smluv o spotřebitelském úvěru zákonem č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru“. Dnes nový občanský zákoník, Zákon č. 89/2012 Sb. upravuje tyto vztahy v podobném znění. Tento zákon má zaručit průhlednější právní prostředí. S tímto výrokem nezbyvá

než souhlasit. Před podpisem každé úvěrové smlouvy má klient k dispozici předsmerní podmínky, které si může vzít domů a v klidu prostudovat. Z mé dlouholeté praxe však vyplývá, že velmi málo klientů si předsmerní podmínky bere k nastudování, ba naopak, většinou je nikdo nečte. Pracovníci banky se snaží vždy předem seznámit klienta se všemi důležitými náležitostmi smlouvy, ovšem pro klienta je většinou nejzajímavější výše splátky, doba splatnosti, v některých případech se ani nezajímají o výši úrokové sazby. Na úvěr většinou spěchají. Nejčastějším dotazem při poskytování úvěrových produktů je dotaz na termín, kdy budou mít peníze na účtu.

V bankovní instituci, ve které pracuji, je možno od poskytnutí úvěru do 60 dnů odstoupit, a to bez jakékoliv sankce. Ovšem za dobu mé praxe jsem se setkala pouze s jedním odstoupením od smlouvy, a i v tomto případě se nejednalo o seniora, nýbrž pracujícího klienta, který potřeboval půjčit peníze na tři týdny a tímto způsobem vyřešil svůj požadavek, aniž by ho to cokoliv navíc stálo.

Autoři Syrový a Novotný (2003) rozdělují bankovní a nebankovní spotřebitelské úvěry, kdy banka vyžaduje předložení dokladu totožnosti a potvrzení o příjmu, případně daňové přiznání u podnikatelských subjektů. Vyřízení těchto úvěrů trvá dva nebo tři dny. V případě mého výzkumného vzorku je úvěr poskytnut většinou na základě příjmu na osobním účtu klienta, je třeba též doložit výměr OSSZ o výši důchodu. Je to z toho důvodu, že řada klientů pobírá ještě vdovský důchod, ovšem tato částka je pro banku neakceptovatelným příjmem, neboť o tuto částku může senior přijít. Pouze částka starobního důchodu, která je vyplácena stále, je možná použít jako příjem klienta. Samozřejmě, pokud klient- senior ještě pracuje, jeho příjem, pokud není na základě dohody o provedení práce, ale jedná se o pracovní poměr, lze započítat jako ostatní příjem. Vyřízení žádosti o úvěrový produkt je v největší míře okamžité, prostředky mohou být připsány na účet klienta do 15 minut (pokud má klient účet u stejné banky). Pouze v jednotlivých případech poskytovaných úvěrů, kdy je žádost poskytována na základě výjimky, může být schvalování a čerpání prodlouženo na dobu maximálně dvou dnů. Totožnost je třeba doložit vždy, a to platným občanským průkazem nebo cestovním pasem. Jiné ověření totožnosti není možné.

Syrový a Novotný (2003) ve své knize dále uvádějí, že „úvěry je třeba splácet. Přijetí úvěru je zároveň přijetím závazku, že se půjčené peníze vrátí. Je zapotřebí vždy pečlivě zvážit vlastní finanční možnosti, a to zejména příjmy a výdaje“. Pokud autoři doporučují, aby si lidé nejdříve vyzkoušeli spořit měsíčně částku, kterou by měli splácet bankovní či nebankovní instituci, aby získali představu, jakým způsobem úvěr zatíží jejich rozpočet, nezbyvá než s tímto doporučením souhlasit. Ale opět z praxe vyplývá, že tohoto doporučení klienti vůbec nedbají. I z logiky věci vyplývá, že pokud by si klient odkládal stranou prostředky, které by v budoucnu mohl platit na úvěrový produkt, většinou by si na věc, kterou by úvěrem hodlal financovat, naspořil a úvěr by tím pádem nepotřeboval. V dnešní, velmi hektické době, době plné reklam a možností a přání, které si kdokoliv může splnit okamžitě, ať již s finančním zatížením či bez, je velmi snadnou záležitostí se zadlužit.

Pokud jsme zatíženi pravidelnými splátkami úvěrových produktů, nemůžeme připustit, aby klesly naše příjmy. Ale jak toho docílit v případě seniorů? Příjem v podobě starobního důchodu neklesne, ba naopak, je pravidelně navyšován, byť o velmi nízké částky. Dalo by se říci, že symbolicky. Ale co se u seniorů zpravidla zvyšuje, jsou pravidelné výdaje. Ať již jde o výdaje související s bydlením, stravováním, ale zejména s výdaji souvisejícími se zdravotním stavem seniora.

Jak uvádí Lovrtiš (2008) ve své knize, „předlužení často vede k sociální exkluzi rodin a je vnímáno ve většině států Evropské unie. Půjčování peněz se stává rizikovým společenským jevem a začíná mít negativní vliv na společnost“. S tímto výrokem rovněž souhlasím. Vzhledem ke snadnosti úvěrování, kdy stačí vyslovit pouze přání něco si pořídit a druhý den si vysněnou záležitost mohou splnit. I poradenský rozhovor poradců v bankách se děje způsobem, který evokuje možnost snadného úvěrování a plnění svých případných přání. Protože úvěry banku jako takovou živí.

Pokud Palíšková (2010) poukazuje na skutečnost, že „do dluhové pasti se klienti dostávají v důsledku nesplácení úvěrů a jedná se především o sociálně slabé domácnosti“, musím uvést, že k tomuto názoru se nepřikláním. Někdy se do dluhové pasti dostane i člověk z „normální“ domácnosti, když jeho příjem, který předpokládá, že

bude mít stále, najednou poklesne. Rady odborníků, že bychom všichni měli mít naspořených minimálně šest měsíčních platů jako rezervu pro nenadálé případy, jsou sice pěkné, ale procento klientů, kteří takovouto rezervu mají, je mizivé. Řada seniorů je ještě ze staré generace, úvěrování naprosto odmítá se slovy: „Když na to nemám, nemůžu si to pořídit“. Tito většinou mají vytvořenou také jakousi rezervu na „stará kolena“. Ovšem větší procento seniorů si tuto radu nepřipouští a vesele „úvěrují“. Když dojdou peníze z úvěru jednoho, není nic snazšího starý úvěr přeúvěrovat novým a navýšit jej o nějakou částku. Problém je i s klienty, kteří vlastní kreditní karty a nepoužívají je k těm účelům, ke kterým je kreditní karta určena. Prostředky většinou vyberou a pak kreditní kartu splácejí v pravidelných měsíčních splátkách. V těchto případech potom úvěrová sazba na kreditních kartách je vyšší, pro klienta nepříliš optimální. I v těchto případech potom klienti sjednávají konsolidace úvěrů, případně konsolidace konsolidací a snadno se do dluhové pasti dostanou. Ve výsledné části jim nezbyvá po zaplacení všech nákladů souvisejících s bydlením na danou splátku, dochází k upomínkovaní (bývá často spojeno i s nemalým poplatkováním), vymáháním, exekucím, insolvencím apod.

Pokud Lovrtiš (2008) hovoří o rozvoji sítě finančního poradenství, dle mého názoru je to velmi ožehavé téma. Dnešní finanční poradci rozlišujeme dvojího druhu. Poradci, kteří upřednostňují vždy zájem klienta na prvním místě, i za cenu, že si na provizích vydělají méně, a ti druzí, kteří klientovi doporučí finanční produkt, který je výhodný zejména pro finančního poradce. Pokud naučí finančního poradce klienta spořit a hospodařit s rodinným rozpočtem, aby došlo k souladu mezi příjmy a výdaji domácnosti, tak je to naprosto v pořádku. Takový dobrý finanční poradce by měl klientovi stanovit model splátky, který je pro něho splnitelný, najít možné úspory v rozpočtu, aby si klient mohl vytvářet rezervu na nenadálé situace.

Další možnosti prevence proti předlužení může být například zvyšování finanční gramotnosti, a to nejen u seniorů, ale napříč celým spektrem. Finanční gramotnost by měla být součástí školních osnov. Další prevencí by mohla být dle Stanoviska Evropského hospodářského a sociálního výboru evidence předchozích smluv (databáze

sledující finanční historie zákazníků), předcházení podezřelým úvěrovým praktikám, sledování reklam nabízejících úvěr, poskytování sociálních úvěrů, mikroúvěrů a dostupných úvěrů. K tomuto názoru se rovněž přikláním, neboť dle televizních reklam není nic snazšího než se zaúvěrovat. Zvláště nebankovní instituce nabízejí pro klienty obzvláště nevýhodné půjčky, ať již krátkodobé či dlouhodobější. U krátkodobých půjček – například na tři týdny, měsíc, klient zaplatí za měsíc více než polovinu půjčené částky navíc. Denně se setkávám s případy, kdy klient doplácí takovéto sumy se slovy: „Už si nikdy od nich nepůjčím“. A další měsíc se situace opakuje. Lidem, senioři nejsou výjimkou, se prostě nedostávají peníze do dalšího výplatního termínu. Z toho vyplývá, že správný finanční poradce by měl naučit lidi šetřit a ne se zadlužovat. V případě, že už zadlužený je, najít nejvýhodnější východisko pro klienta, jak na splátkách ušetřit, i když je to většinou s následkem prodloužení úvěru.

Dle Syrovátkové (2008) je „zadluženost pojmem charakterizující situaci, kdy jedinec nebo domácnost dluží určitou finanční částku“. Dle jejího názoru je „zadlužování považováno za relativně normální či běžné. Rozlišuje zadlužení zdravé a nezdravé. Zdravé se vyznačuje promyšleností a propočítáním příjmů a výdajů tak, aby domácnost byla schopna dluh splácet“.

Pokud se týká pojmu „dluhová spirála“, kdy nastává doba, kdy neuvážené zadlužování může vést až k neschopnosti splácet závazky a splatnost jednoho závazku bývá často řešena zřízením závazku druhého. Z dlouhodobého hlediska je dopad na budoucnost dlužníka drtivý. Toto neustálé zadlužování může vést, a zpravidla i vede, k dluhové spirále, může rovněž přerůst v sérii exekučních řízení nebo také v osobní bankrot. Toto vnímám jako veliký problém a ve své praxi jsem se nejednou setkala se situací, kdy si klient již na první splátku svého původního úvěru přišel vzít úvěr další, neboť na tuto první splátku již neměl finanční prostředky. Pokud je jeho průměrný měsíční příjem dostatečný, banka nemá problém i takovému dlužníkovi další úvěr poskytnout, což vnímám jako velmi rizikové. Klient, který řádně své úvěry nesplácí, se dostává do tzv. registru dlužníků, a tím ztratí možnost dalšího poskytnutí úvěrového produktu u bankovních institucí. Posléze nastává doba, kdy se klienti v zoufalství

rozhodnou využít pro ně nevýhodných půjček od nebankovních subjektů a ocitají se tak ve výše zmiňované dluhové spirále.

Balabán (2011) ve své knize uvádí, že „*předlužení postihuje převážně sociálně znevýhodněné jedince či sociálně znevýhodněné skupiny obyvatel a je jedním z faktorů, který způsobuje jejich sociální vyloučení z běžného života společnosti a zpravidla velmi těžkým návratem zpět do života této společnosti*“. Tento fakt je vysoce alarmující a ve velké míře se v dnešní době týká rovněž seniorů. Pro tyto účely byl zřízen institut oddlužení (osobní bankrot), kdy jsou dlužníkovy dluhy sjednoceny, zajištění věřitelé zcela uspokojeni, nezajištění věřitelé do jimi schválené výše a zbytek dluhu může být rovněž dlužníkovi odpuštěn. Tento druh institutu preferuje účel sociální před ekonomickým, dlužníkovi umožní „nový start“ a motivuje ho k zapojení se do umoření dluhů vůči věřiteli. Rovněž tento institut se ve velké míře týká klientů – seniorů. Podmínkou oddlužení je pouze to, že dluhy nesmějí pocházet z podnikatelské činnosti. Dle mých zkušeností využívají dlužníci jedné z variant oddlužení, a to, že s věřiteli je uzavřen splátkový kalendář, prostřednictvím něhož se zaváže během pěti následujících let zaplatit alespoň 30 % celkové výše dluhu. Poté dlužník, seniora nevyjímaje, začíná „nový život“ od začátku.

Velká většina klientů, nutno říci, že i seniorů, využívá možnosti, jak zmenšit úvěrovou splátku konsolidací (sloučením úvěrů). Ve valné většině bývá úvěr prodlužován, neboť klasický úvěrový produkt bývá v délce 84 měsíců, splatnost zmiňované konsolidace může být až 96 měsíců. Této možnosti není možné využít v případě, kdy je dlužník v prodlení. V tomto řešení finančních problémů vidím také velký problém. Prodloužením úvěrového produktu klient dosáhne na vyšší částku, tím hrozí nebezpečí, že po celou dobu splácení na měsíční splátku nebude mít dostatek finančních prostředků. Pokud má konsolidace pomoci pouze úvěry sloučit a ulehčit dlužníkovi splácení úvěrů, potom má určitě svůj význam. Souhlasím s názorem Klimánkové, že sloučení úvěrů nemá být možností pro další zadlužování klienta.

Výjimkou u seniorů nebo mladších dlužníků není tzv. restrukturalizace úvěru. Jedná se o jeden ze záchranných mechanismů v případě, že dlužník není schopen

splácet své závazky. I když tuto možnost dlužníkům banka samozřejmě nabízí, jedná se o stav, který je „zvednutým prstem“ pro ostatní banky, neboť tato informace je uložena v bankovních registrech jako negativní informace. Pokud ovšem dlužník ví, že nemá dostatek prostředků na další splácení, zavčasu je třeba do restrukturalizace se pustit. Většina bankovních institucí totiž umožňuje restrukturalizaci úvěru pouze v případě, pokud úvěr není v prodlení.

Poslední možností, jak své dluhy vyřešit, a to definitivně, je exekuce, neboli nucený výkon exekučního titulu. Jedná se například o vykonatelné rozhodnutí soudu, rozhodčí nález, vykonatelné rozhodnutí orgánu státní správy nebo jiná rozhodnutí, jejichž výkon připouští zákon. Bohužel i v tomto případě se ve velké části jedná i o případy seniorů, na jejichž účtech je exekuce. Potom všechny jejich finanční prostředky, které se na jejich osobním účtu nacházejí, „stahují“ ve prospěch exekuce.

S názorem, že k ekonomicky nejohroženějším cílovým skupinám obyvatel patří v České republice senioři. V současné době jsou velmi rozšířené skupiny tzv. „šmejdů“, kteří ve snaze nalákat seniory například na zájezd nebo na večeři, seniory zavřou do jedné místnosti, nabízejí různé nádoby, vysavače, deky, čisticí prostředky a podobně. Protože se jedná o velmi dobře připravené a školené profesionály, skupinu seniorů přesvědčovacími technikami donutí si nabízené zboží zakoupit za předraženou cenu. V jednom případě po dobu mé praxe jsem byla dokonce svědkem, kdy seniorka přišla na přepážku banky vybrat značnou sumu peněz a příslušník tzv. „šmejdů“ seděl v prostorách banky, aby si tuto sumu odnesl. Poté přišla seniorka na přepážku znova se žádostí o radu, jak postupovat dále. K takovému aktu prý byla donucena. Senioři bývají velmi důvěřiví a často své poslední prostředky svěří neseriózním prodejcům za nesmyslné zboží.

Problematika „šmejdů“ bývá jedním ze dvou důvodů, proč počet seniorů s nadměrným dluhovým zatížením stoupá. Druhým z důvodů je potom situace, kdy chtějí finančně vypomoci v rodině, často dětem nebo dokonce vnoučatům. V těchto případech potom nastává situace, kdy rodinný příslušník, pro kterého je úvěrový produkt zpravidla zřizován, přestává seniorovi přispívat na splátku svých závazků

(v tomto případě se jedná o závazek seniora, na jehož rodné číslo bývá úvěr zakládán) a senior musí „sáhnout“ do svého pravidelného důchodu. Tím méně finančních prostředků mu zbývá na krytí jeho běžných životních potřeb a senior se může dostat do finančních problémů, případně do dluhové pasti, kdy „klín vytlouká klínem“.

6 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapování skupiny seniorů, kteří se zadlužují a vymezení příčin jejich zadluženosti, dále pak zmapování dopadů zadlužení na sociální situaci seniorů.

Dle mnou provedeného výzkumu bylo zjištěno, že se zadlužují senioři v největší míře se středním vzděláním, kdy nebyla potvrzena hypotéza, že dochází k zadlužování seniorů s nižším vzděláním. Vzdělání dle mého názoru nehraje příliš velikou roli v případě zadlužování seniorů. Pouze v případě vysokoškolsky vzdělaných seniorů je patrné, že i vzhledem k výši jejich platů v předdůchodovém věku, si během svého života vytvářeli jakousi rezervu, a proto se „na stará kolena“ nezadlužují ve velkém měřítku. Rozdíl mezi seniory s nižším a středoškolským vzděláním není až tak veliký. Zaměstnavatelem jsem sice měla povoleno zveřejnit výsledky výzkumu na vzorku sto klientů banky, ale domnívám se, že tento reprezentativní vzorek je velmi výmluvný a i pokud by bylo zkoumání obsáhlejší, výsledky by byly velmi podobné.

Druhá hypotéza se zabývala příčinami zadlužování seniorů. Velmi překvapující byl výsledek zkoumání, že senioři se v největší míře zadlužují pro své rodinné příslušníky, stejně tomu bylo jak u mužů, tak u žen. V těchto případech mi připadá naprosto alarmující, že rodinní příslušníci přijdou za svými rodiči – seniory, aby si pro jejich potřeby vzali úvěrový produkt, a tím sebe, i svou případnou domácnost ohrozili.

Informace, které jsem od seniorů v rámci prodejního rozhovoru (polostrukturovaného rozhovoru) zjistila, jsou informace, které jsou nutné uvádět při zpracování úvěrových produktů, a které jsou bankou zaznamenávány.

Rovněž další z důvodů, proč se senioři zadlužují, zdravotní důvody, je velmi alarmující. Dnešní generace seniorů vyrůstala v době, kdy zdravotnictví bylo zcela zdarma, zdarma byla poskytována lékařská péče a všechny léky v lékárnách byly poskytovány zdarma. Situace v dnešní době je ovšem velmi rozdílná. Na valnou většinu léků si senior přispívá ze svých prostředků, řadu z nich si hradí zcela. V době, kdy

se v seniorském věku přidávají zdravotní komplikace, je tato informace velmi stresující. V několika případech se jednalo o úvěr, který si senior vzal, aby si mohl pořídit invalidní vozík, ať již pro sebe, nebo pro druhého z partnerů. I zapůjčení této kompenzační pomůcky totiž nebývá zdarma. V případě, kdy si jedna ze senierek přišla do bankovního domu půjčit prostředky na společnou dovolenou s vnoučaty, protože to slíbila své dceři. Takto řeší dovolenou každým rokem, vždy si na ni půjčí a během roku úvěr splatí. Následné léto si pořídí další úvěr a takto to řeší již několik let. Jaké však bylo její rozčarování, když úvěrový produkt nebyl bankou poskytnut, protože nevyhověla podmínkám banky. Její největší obava byla, co na tuto skutečnost řekne dcera. V těchto případech klientům nabízím takové řešení, že namísto splácení úvěru jim je nabídnuto pravidelné spoření, ať již po minimálních částkách, aby se vyvarovali potřebě úvěrování. Pravidelné odkládání finančních prostředků by mělo být samozřejmostí v každém věku. Vždyť nenadálé události se netýkají jen seniorů, ale i klientům v mladším věku. Bohužel fenomén zadlužování je zřejmý napříč všemi věkovými kategoriemi. Spatřuji v tom velký problém.

Možností, jak v této situaci potřebným pomoci, je několik. Jako hlavní pomoc spatřuji předcházení úvěrování seniorů. Místo úvěrování je zapotřebí si odkládat stranou nějaké prostředky, byť jsem si plně vědoma, že z vypláceného důchodu je to velmi složité. Obzvláště v situacích, kdy senior zůstane sám. Další z možností je prohlubování finanční gramotnosti seniorů. Z pohledu mé pracovní pozice tuto činnost zčásti vykonávají poradci v bankách, ovšem problémem jsou tlaky ze strany zaměstnavatele co do poskytování úvěrů. Poradce se tak dostává do svízelné situace, dilemata poskytnout – neposkytnout úvěrový produkt nejsou ojedinělé. V mnoha případech se daří současně s úvěrovým produktem nabídnout i spořicí produkt, aby senior měl možnost našetřit si nějaké prostředky na nenadálé situace.

Pokud se již senior dostává do finančních problémů, nezbývá než mu z mé pozice pomoci formou konsolidace úvěrů. I v těchto případech se klientovi finančně velmi uleví a většinou finanční problémy tímto způsobem na čas vyřeší.

Nepoměrně těžší je situace u seniorů, kteří se dostali do problémů vážnějších, hrozí jim exekuce, případně insolvence. Tam již z mé pozice pomoci nedokážu, mohu pouze poradit. Seniori poté přicházejí například do dluhových poraden, kde s nimi bývá problém řešen.

Domnívám se, že problematika zadlužování seniorů je v dnešní době poměrně málo zmiňovaná v médiích, pouze díky „šmejdům“ se do povědomí lidí dostává nebezpečí takového způsobu prodeje či nabízení zboží s následným zadlužováním seniorů. V této oblasti by bylo zapotřebí více se věnovat pomoci seniorům v případech, kdy finanční problémy seniorům přerůstají přes hlavu a sami si s nimi nevědí rady. Osvěta v těchto případech je velmi malá.

Doporučila bych větší rozvoj finanční gramotnosti všech občanů, seniory nevyjímaje. Velký problém spatřuji ve „velmi výhodných nabídkách šmejdů“, protože tyto akce ve velké míře seniory zadlužují. Ti jsou totiž snadným cílem takovýchto „podnikatelů“. Rovněž dostupnost úvěrových produktů, a to nejen u nebankovních institucí, ale i u bankovních subjektů, je velmi snadná. Banky v oblasti poskytování úvěrových produktů mají a znají svá pravidla, ovšem u nebankovních subjektů je poskytnutí úvěru velmi snadnou záležitostí s velikou úrokovou sazbou. U těchto subjektů dokonce senior nepotřebuje příjem žádný, protože nebankovní instituce příjem seniora nezkontrolují. Prostě snadno finanční prostředky zapůjčí a pak už jen čekají na pravidelné splátky. Mnohdy ani senior neví, za kolik si vlastně prostředky půjčil, kolik to „stojí“. Tuto situaci by rozvíjení finanční gramotnosti mohlo velmi významně změnit. Dalším řešením celé problematiky je větší osvěta ve sdělovacích prostředcích.

V této bakalářské práci bylo mým soukromým cílem propojit poznatky za dobu dlouholeté praxe v bankovní instituci a informace získané studiem na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Domnívám se, že i tento soukromý cíl se mi podařilo naplnit. Své nabyté informace z pracovního procesu jsem mohla obohatit studijními poznatky.

7 Seznam použitých zdrojů

BALABÁN, Zdeněk 2011. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. Praha: Cofet.

CETELEM. Nejvyšší náklady mají Češi na bydlení. *Cetelem.cz* [online]. 01.06.2009[cit. 2012-11-24]. Dostupné z <http://cetelem.cz/o-nas/informace-pro-media/tiskove-zpravy/nejvyssi-naklady-maji-cesi-na-bydleni.html>.

Česká správa sociálního zabezpečení. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. [cit. 2015-07-27]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>

ČESKO. *Zákon č. 145 ze dne 21.dubna 2010 o spotřebitelském úvěru a o změně některých zákonů*.

Důchodci mají nejčastěji finanční problémy kvůli příbuzným. *Novinky.cz* [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/308418-duchodci-maji-nejcasteji-financni-problemy-kvuli-pribuznym.html>

DVOŘÁKOVÁ, Z. a STRÍTESKÝ, M. *Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2010. ISBN 978-80-245-1633-2.

EU. Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Úvěr a sociální vyloučení ve společnosti blahobytu (2008/C44/19). In: *EUR-lex.cz*. [online]. 2008 [cit. 2012-11-10]. Dostupné z: http://eur-ex.europa.eu/JOIndex.do?year=2008&Submit=Hledat&_submit=Hledat&ihmlang=cs.

Etické kodexy. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. MPSV, 2010 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/837>.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000.207 s. ISBN 80-85931-79-6.

HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004.

HAŠKOVCOVÁ, H. *České ošetřovatelství 10:Manuálek sociální gerontologie*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KLABAN, V. Insolvence jako hrozba. In: *Konference sociálních pracovníků Ostrava 2010*. Havířov: INFO PRESS, 2010. S 18-28 ISBN 978-80-254-7445-7.

KLIMÁNKOVÁ, G. Konsolidace úvěrů: vrátí vám klidné spaní nebo se ještě více zadlužíte? *Měšec.cz* [online]. 07.11.2011[cit. 2012-11-25]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/clanky/konsolidace-uveru-vrati-vam-klidne-spai/>.

KOTÝNKOVÁ, Magdalena 2010. Předlužené domácnosti: nový jev české sociálně ekonomické reality. In *Finanční gramotnost jako prevence předužení občana*. Praha: Oeconomica.

KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1.

Konkursní noviny - Bulletin. *Zkušenosti se zadluženými seniory*. 2014, (2014). ISSN 1213-4023.

LOVRTIŠ, V. Dluhy a předlužení. In: kol. aut. *Čas zkusit to jinak: koncepční zpráva IQ Roma servis, o.s.* 1. vyd. Brno, IQ Roma services, 2008. ISBN 978-80-904-028-3-6. [online]. 2008 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: http://www.iqrs.cz/storage/1240410378_sb_iqrs_koncepcnizprava08.pdf.

MANDYS, Jan a Michaela NOSKOVÁ. Dluhová problematika jako předmět plánování sociální politiky na regionální úrovni a role veřejné správy v tomto procesu. 17. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. 17th International Colloquium on Regionalsciences. ConferenceProceedings. Brno: Masaryk University Press, 2014, : 553-560. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-71. ISBN 978-80-210-6840-7. Dostupné také z:

http://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/071_2014.pdf

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada 2006, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

NAVRÁTIL, Pavel 2001. *Teorie a metody sociální práce*. 1. knižní vyd. Brno: Zeman.

NOVESKÝ, I. et al. *Slabikář finanční gramotnosti*. 1.vyd. Praha: COFET, 2009. ISBN 978-80-254-4207-4.

PETRÁŠKOVÁ, V. A Z. HORVÁTHOVÁ. *Vybrané kapitoly z finanční gramotnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7394-233-5.

Počet důchodců v exekuci i nadále roste. *DenikReferendum.cz* [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z: www.denikreferendum.cz/clanek/19623-pocet-duchodu-v-exekuci-i-nadale-roste-je-jich-uz-pres-75-tisic.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem: vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2004.

SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: GradaPublishing, 2012.

Směrnice evropského parlamentu a rady 2008/48/ES ze dne 23. dubna 2008 o smlouvách o spotřebitelském úvěru a o zrušení směrnice rady 87/102/EHS. In: *EUR-lex.cz* [online]. 2008 [cit. 2012-11-10]. Dostupný z: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2008:133:SOM:CS:HTML>.

Spotřebitelské úvěry a jejich dopady na sociální situaci dlužníků. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

SYROVÁTKOVÁ, Š a MACHALÍČEK, J. *Dluhová problematika. Informační brožura*. Dodatek k 1. vyd. Plzeň: Člověk v tísni, 2008. ISBN: 978-80-86961-28-6.

SYROVÝ, Petr a NOVOTNÝ, Martin. *Osobní a rodinné finance*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, ISBN 80-247-0478-1.

ŠVESTKA, J. et al. *Občanský zákoník I, II*, 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-108-6.

Tisíce českých důchodců mají finanční potíže, žijí od penze k penzi. Idnes [online]. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z:

http://finance.idnes.cz/diskuse.aspx?iddiskuse=A110812_154027_poj_sov.

VÁVRA, V. Konsolidace půjček. In: *Jakzdluhu.cz* [online]. 2011 [cit.2012-11-25]. Dostupné z: <http://www.jakzdluhu.cz/konsolidace-pujcek/>.

ZDRAŽIL, P. Předlužení jako demotivační složka při zprostředkování zaměstnání. In: *Konference sociálních pracovníků Ostrava 2010*. Havířov: INFO PRESS, 2010. s. 37-43. ISBN 978-80-254-7445-7.

ZÁKON č. 182/2006 Sb. In: *Ministerstvo spravedlnosti* [online]. 2013 [cit. 2013-11-03]. Dostupné z: <http://insolvencni-zakon.justice.cz/obecne-informace/zakon.html>